

A területi nyelvváltozatok szerepe a nemzeti identitás konstrukciójában

Jelige: Területi nyelvváltozatok a nemzeti identitásban

XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	2
1. Bevezetés.....	3
2. Alapfogalmak.....	8
3. A kérdőív és a kutatás bemutatása.....	10
4. A nyelviattitúd-vizsgálat.....	17
5. A nemzeti identitásra vonatkozó kérdések a kérdőívben.....	31
6. Összefoglalás.....	36
7. Hivatkozott irodalom.....	39

1. Bevezetés

Tanulmányomban a nemzeti identitás diskurzusához kívánok csatlakozni nyelvtudományi értelmezésben. Kutatásomban a nemzeti önazonosság és a területi nyelvváltozatok lehetséges összefüggéseinek feltárásával foglalkozom.

Az identitáskutatásban a kutatók (Glatz Ferenc, *Nemzeti kultúra — kultúrált nemzet*, 1988; Gereben Ferenc, *Identitás, kultúra, kisebbség*, 1999; Bartha Csilla, *A kétnyelvűség alapkérdései*, 1999; Gyáni Gábor, *Az elveszíthető múlt*, 2010 stb.) a hovatartozás, a társadalmi szerepek, a sajátcsoport jelentősége mellett a kollektív identitás meghatározói között a szubjektum csoporttagként való azonosulását, a közösség saját és idegen elismerését, valamint az önazonosság erősségét tartjuk számon (Fiske 2006: 570). Ezért kutatásom annak a felderítésére irányult, hogy vajon a területi nyelvváltozatok szerepet játszanak-e a nemzeti identitás megszerveződésében.

Tanulmányom címe arra utal, hogy kutatásomban a Csepeli György neve által jelzett irányzathoz kívánok csatlakozni, mely szerint az identitás a hagyma héjaihoz hasonló módon, több szinten egymásra épülő rétegekből tevődhet össze (Gereben 1999: 58). Véleménye szerint van egy érzelmi, egy kategoriális és egy saját csoporttal való azonosulási elemből felépülő szocializációval kialakuló hovatartozási séma, melyből a nemzeti identitás mint spontán identitás megkonstruálódik (Csepeli 1987a: 362 — 363). Kutatásomban kiindulási tételelem is a Csepeli által felállított identitásdefiníció volt: „Az identitás a társadalom kulturálisan szervezett, önmeghatározásra szolgáló kategóriáinak beépítése a tudatba, amely egyben az adott kategória megfelelő helyzetben történő alkalmazását is jelenti” (Csepeli 1987b: 373). Gereben Ferenc Pataki Ferencre hivatkozva, az ő azonosságdefinícióját továbbgondolva úgy határozza meg (Gereben 1999: 58) társadalmi identitás fogalmát, hogy benne valamely jegyek tartós megőrzését ragadja meg. Az identitástudatot Gereben is rétegzettnek tartja, és elméletében az identitás vertikális és horizontális szerveződéséről beszél. Gereben úgy gondolja, az önazonosság a „társadalmi közösségek különböző szintjein” történő önelhelyezéssel szerveződik meg (Gereben 1999: 58), de elméletében az identitás valamely fix jelenség, melyben nem annyira a dinamizmus szervezettsége, sokkal inkább a „maradandóság”, a kultúra által fixen hagyományozódó elemek és magának a szerveződésnek a szintjei a lényegesek (Gereben 1999: 60). A két identitás meghatározás (Gerebené és Csepelié), ahogy a fentiekből is látszik, egymással komparatív, hiszen Gereben számára meghatározó volt Csepeli munkássága.

Kutatásom témája több szempontból is újszerű és aktuális lehet. A kutatási előzmények között számolhatunk Tóth Péter (Felekezetek közötti nyelvjárási különbségek Viskén, 2007), Navracsics Judit (Nyelv és identitás kérdései határon innen és túl, 2007), Grétsy László (Nyelvhasználat és nemzeti tudat, 1998), Rancz Teréz (Identitás és nyelvhasználat Felső-Háromszéken, 2011), Borbély Anna (Nyelvcseré és nemzetiségi identitás: elméleti kérdések és kutatási módszerek, 2012), Bíró Ferenc (Bevezetés, In: Tanulmányok a magyar nyelv ügyének 18. századi történetéből, 2005.), Szabó Zsolt Péter és László János (A nemzeti csoporttal való azonosulás hatása a csoportalapú érzelmek átélésére, 2012) munkáival. Az előbbi felsorolással azt szerettem volna szemléltetni, hogy a nemzetfogalom és a nyelv kapcsolata a múlt századtól kiemelten, különböző kutatási módszerekkel, a téma más pontját megragadva foglalkoztatja a nyelvészeket, szociológusokat, történészeket és irodalomtörténészeket. A történeti megközelítéssel szemben egyfelől nem felülnézetből, vagyis egy állam – esetünkben egy köztársaság, Magyarország – szempontjából, hanem az állampolgárok, a magyar anyanyelvűek nézőpontjából vizsgálom egy olyan kérdést (hangsúlyozottan a nemzeti identitás, nem csak az identitás témáját), melynek vizsgálatakor ugyanakkor kétségtelen, hogy elsősorban az államok számára létfontosságú jelenség. Peter Furtado ezért is érzi szükségesnek megfogalmazni, hogy „mindegyik [állam arra] törekszik, hogy saját állampolgárai közös identitását megteremtse” (Furtado 2014: 10). Magyarországon például a nemzeti nevelés fontos része a Nemzeti alaptantervnek. A köznevelés célja „a hazafiság megerősítése”, vagyis hogy a fiatal ember „a haza felelős polgárává váljon, kifejlődjön benne a hazafiság érzelmvilága” (NAT, MK, 2012/66: 10639).

Kutatásom egyik legnagyobb eredménye az lehet, hogy rámutat arra, a nemzeti identitás kérdése az egyének számára is kiterjedt érdeklődésre tart számot, nemcsak az államok szintjén. Ezt nemcsak az jelzi, hogy két hónap alatt 400 kitöltő segítette válaszaival kutatásomat, hanem azok a szöveges vélemények is, melyekben a válaszadók részletesen és nagy figyelemmel foglalmazták meg gyakorlatias álláspontjaikat a különböző kérdésekben. Jelen tanulmányban a nagy anyagmennyiség miatt nem állhat módomban a kérdőív minden kérdését ismertetni, mert azt nem teheti lehetővé a dolgozat terjedelme, 17 kérdésből 16 kérdés eredményeit, illetve az ezeknél adott egyéni szöveges véleményeket fogom bemutatni. A nem ismertetett kérdés egy későbbi önálló tanulmány anyaga lehet. A kérdőív 17. kérdésében ugyanis idézetekről kértem a kitöltők szabad asszociációit, és arra voltam kíváncsi, hogy a beérkező válaszok szerint valóban gondolhatjuk-e azt, hogy a költészet olyan fontos szerepet tölt be a nemzeti identitás konstituálódásában.

Célkitűzéseim között nem kizárólag arra vállalkoztam, hogy létrehozzak egy olyan

kérdőívet, melyben vizsgálni tudom az előbbieken ismertetett témát, hanem legalább annyira szerettem volna létrehozni egy olyan kérdéssort, amelyet a válaszadók élvezettel és szívesen töltenek ki. Kutatásom tehát nem csak az én kutatási céljaim szolgálja, hanem a kutatásban résztvevők számára is élvezetes élmény. A vizsgálat már az adatgyűjtés szakasza alatt adott valamit a kitöltőknek, a kérdőívezés első fázisának lezárása után pedig Labov elvének (az adósság elvének, Kontra 2004: 95) megfelelően a statisztikát igénylőknek elküldtem az eredményeket. A kérdőív kitöltés élvezetessé alakításának a kutatás szempontjából funkcionális okai is voltak. Reméltem például, hogy így őszintébb válaszokat fogok kapni, illetve hogy magasabb lesz a kitöltők száma. [Az őszinteséget ellenőrizni mindazonáltal nem tudom, és a kategóriát pszichológiai értelemben használom, vagyis a hitelesség mint emberi tulajdonság jelentésben. (Az őszinteségről mint hitelességről lásd Atkinson — Hilgard, 2005: 620.)] A kérdőívezés első szakaszának lezárásakor örömmel állapíthattam meg, hogy ezt a vállalkozásomat sikerült megvalósítanom, hiszen a visszajelzések túlnyomó részben pozitívak voltak.

Az identitásképződés egyszerre társadalmi és kulturális jelenség, ezért is bonyolult a vizsgálata. A kutatás során mindvégig szem előtt tartottam a módszer korlátait, ezért is kezdtem el az első szakasz beérkező válaszai alapján a létrejött anyag bővítését. Jelen dolgozatban még nem ismertetem a második szakasz eredményeivel való összefüggéseket, mivel az egy későbbi tanulmány témája lesz. A kiterjesztés nem okoz problémát az első szakasz válaszainak kiértékelésében, hiszen ezt a fázist lezártam, inkább a komplementerséget hangsúlyoznám a két rész között. A kérdőív változásának kezeléséből sem következtek bonyodalmak, hiszen a különböző szakaszok eredményeit el tudom egymástól különíteni, ezt a kutatás dokumentációja is jól szemlélteti. Aki az első fázisban részt vett, értelemszerűen nem vesz részt a kiterjesztésben. A két kérdőív között lényegi változtatásokat nem hajtottam végre, csupán olyanokat, melyek jelentős különbségeket nem eredményeztek a kérdőíveken; például ahol a kitöltők jelezték, hogy valamely kérdésnél igényelték volna a saját szöveges vélemény megfogalmazásának lehetőségét, ott azt felvettem. Az első szakaszban főként elektronikus módon, hólabda módszerrel végeztem a kérdőívezést. A rétegzett mintavételt alkalmaztam azokban az esetekben, amikor az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának, a Pécsi Tudományegyetem Pollack Mihály Műszaki és Informatikai Karának hallgatóit és a Prémium Hotel Panoráma munkatársait kértem meg a kitöltésre, önkényes mintavételt alkalmaztam, amikor Balatonendréd egy utcájának lakóit

kerestem meg kérdőívemmel és szakértőit azokban az esetekben, amikor nyelvészeket kértem meg a kérdések megválaszolására. Az elektronikus felmérés jellegéből adódóan jelentős mértékben (magától értetődően) a kérdőív első szakaszában nem tudtam irányítani, hogy mely társadalmi csoportoktól mekkora mennyiségű adat érkezik be a kutatáshoz. Csak a lezárás után tudtam megállapítani, hogy melyek azok a csoportok, melyek a kutatásban felülreprezentáltak, és ez alapján tudtam arra következtetni, hogy több nyelvjárási beszélő, több 45 év feletti és több határon túli kitöltő válaszaire lenne szükségem. Ez a kiterjesztési szakasz zajlik most.

Az identitás mindig „társas képződmény” (Fiske 2006: 253), abból adódóan, hogy minden ember interszubjektív kapcsolatok által határozza meg önmagát a világban, különböző identitásait így szervezi meg (Fiske 2006: 252), és a világ „megismerése diszkurzív megalapozottságú” (Tátrai 2011: 29). Azt is kiindulási pontként határoztam meg Olay Csaba implicit és explicit nemzeti identitásról való elméletének hatására, hogy mivel az emlékezet (vagyis az önazonosság tudata) „csak interakciókban való részvétel révén épül ki az egyénben” (Assmann 2004: 20) és a szociokulturális létezők (média, irodalom, politika) is egyaránt nyelvhez kötöttek, úgy a nemzeti identitás megszerveződésének is annak kell lennie (Olay 2014).

Veress Ropolyira hivatkozva állítja, hogy a kommunikáció „közösségépítő technika”, mert erre alapozva lehet összehangolni a szubjektumok akaratát és ez által alkotják meg a szubjektumok közösen a valóságot, amelyről való képzetükben osztoznak (Veress 2008: 15–16). Habermas megfogalmazása szerint „a nyelv az interszubjektivitás talaja”, az a létező, amely lehető teszi, hogy a szubjektumok között létrejöjjön a megértés, amelyre alapozva a közösségek megszületnek (Habermas 2005: 142 – 143). Habermas Dilthey elméletéről beszélve a nyelv kutatásommal összefüggő egyik legfontosabb funkciójára is felhívja a figyelmet: „a nyelvi szimbólumok interszubjektív érvényességére épülő közösség egyszerre teszi lehetővé a kölcsönös azonosulást és a nem-azonossághoz való ragaszkodást” (Habermas 2005: 143).

Mivel a nyelvi szimbólumok jelképiségüknél fogva jelölik az azonosulást és a ragaszkodást, ezért gondolom, hogy a beszélőközösségek nyelvi választásai (és az adaptációk) jelzésértékűek, s ha a nyelvi aktusok értelmezhetők úgy, mint állandó választások sora (Tátrai 2011: 46), úgy identitásunkat folyamatosan jelezzük megnyilatkozásaink során. Szeretném valószínűsíteni, hogy a nemzeti önazonosság kérdésében lényegesek lehetnek a területi nyelvváltozatok, fontosak a közösségépítésben, mint a közös múlt vagy a közös kulturális

élmény. Ez a feltételezésem komparatív Margócsy István megfigyelésével, a nyelv a 20. és a 21. században az „individuális és közösségi önérvényesítés egyetlen fogódzója” (Margócsy 2007: 223), hiszen ez is rámutat a nyelv egy az előbbieken alapján is alapvető funkciójára. Noha a nyelv nem az egyetlen olyan entitás, mely képes az identitás, az azonosulás jelölésére. [Downes szerint például „a vallási meggyőződések úgy, mint az akcentusok, dialektusok és a sztenderd nyelvek, is az önazonosság jelölői” (fordítás tőlem, Downes 2013: 239).]

„A társadalmi hovatartozás tudata, amit »kollektív identitásnak« nevezünk, a közös tudásban és emlékekben való osztozáson alapszik”, mely egy olyan felettes egészként létezik, melyhez a közösség minden tagja egyformán hozzáfér (Assmann 1999: 138, Gyáni 2010: 104), de ez a közös tudás valószínűsíthetően más jellegű is lehet, mint a történelem (előbbinek is vannak napjainkban populáris rekonstrukciói, a public history szerepe jelentős ilyen értelemben, vagyis azé a történelemé, melyet a média közvetít és népszerűsít), a „magaskultúra” (amelynek szókinccse nélkül viszont nyelv nem maradhat minden funkcióban használható (Kiss 2011: 16)). A kérdőív célja ezt a közös tudást is feltérképezni. [Elitkultúra és populáris kultúra megkülönböztetéséhez Herbert J. Gans elméletét használtam és fogadtam el, aki alapvetőnek tekinti, hogy ilyen különbségtétel létezik (Gans 1998: 114-149).] Kutatásomban nem számolok a hálózati társadalom kialakulásával. Hálózati társadalomnak Castells meghatározása szerint az a társadalom tekinthető, amikor „a domináns társadalmi folyamatok és funkciók összekapcsolását a hálózatokban való részvétel vagy az abból való kimaradás, valamint a hálózatok és a hálózatok közötti kapcsolatok architektúrája határozza meg” (Castells 2006a: 600). Ezzel az elmélettel azért nem számolok kutatásomban, mert úgy gondolom, hogy a nemzeti identitás sem nem lokális, sem nem globális jelenség. Castells megállapítására hivatkozva, miszerint „a hálózati társadalom a lokális és globális jelenségek egymástól való elszakadásán alapul”, úgy gondolom, előbbi nem befolyásolhatja a nemzeti önazonosulás szerveződését, még úgy sem, hogy ugyanakkor elfogadom, hogy a hálózati társadalom kialakulása a civil társadalmak valamiféle felbomlást követően létrejött közösségeire épül rá (Castells 2006b: 34).

A kérdőív további célja, hogy az élő, területi nyelvváltozatok feltételezhető szerepét vizsgálja a nemzeti identitás szerveződésében, illetve hogy az eredményekből levonhatók legyenek olyan következtetések, melyek nemcsak elméleti vonatkozásban, hanem gyakorlati haszonnal is bírnak. Valószínűnek tartom továbbá, hogy destruktív hatást fejthet ki a beszélőkre/kommunikációra a szakemberek és a laikusok stigmatizáló attitűdje, mivel azzal bizonyos nyelvi formákat megbélyegeznek és kerülendővé tesznek. Ilyen módon nem erősíti a helyhez, családhoz való kötődést, hanem épp ellenkező eredményt ér el: azt sugallja, hogy a

nyelv, amit a nyelvhasználó a bölcsőben elsajátít, nem az egyén nyelve, hanem egy – hogy a kitöltők szóhasználatával éljek – helytelen képződmény, s ennek következményeként szembefordíthatja a fiatalokat mindazzal, amire később a nemzeti identitás épülhetne.

Kutatásom aktualitásának ismertetésekor arra is szükséges lehet kitérni, hogy a *nemzeti* szó értékelése jelentősen megváltozott a századfordulót követő évtizedben. Talán ezzel is magyarázható az, hogy miért válik olyan fontossá a „mi a magyar” kérdés az utóbbi évtizedekben. (Babits Mihály, Schöpflin Aladár írásai, a Szép Szó 1937-ben megjelent különszáma, vagy Székfü Gyula 1939-es kötete óta is foglalkoztatja az értelmiséget. Romsics István és Szegedy-Maszák Mihály szerkesztésében 2005-ben, de Sándor Iván által gondozott 2011-ben kiadott *Mi a magyar most?* kötetek is ezt jelzik. Koherens értelmezés vélekedésem szerint előbbiek között nem jön létre, utóbbiban azt hiszem, még a köteten belül sem, de ez a véleményem egyáltalán nem jelenti a munka kritikáját, hiszen ez talán nem is szerepelt a magas színvonalú munka szerkesztőjének célkitűzései között.) A kutatás azt mutatja, hogy a kitöltők is nagy figyelmet szentelnek a kérdésnek.

2. Alapfogalmak

Vizsgálatom során elfogadom, hogy az identitás egy szubjektum önazonossága, „a személyes azonosság és folyamatosság szubjektív érzésének megléte, amely egy közös világkép azonosságában és folyamatosságában való hittel párosul” (Gyáni 2010: 103). Kiindulópontként elfogadtam, hogy a nyelvnek vannak táji változatai illetve lényeges a „hagyományba visszanyúló és a regionális nyelvi tartalékok, a nagy nyelvi tömbök megléte a külső régiókban” a nyelvi egység elfogadása mellett (Péntek 2010: 21). (Mindegyik tétel vitatható.) A nyelvváltozatoknak szerepük van „a csoport önazonosság-létrehozásában és -jelzésében”, ezért is nő a 19. század végétől a nyelvjárások értéke (Tolcsvai Nagy 2004: 121). Habár a nyelvjárási beszélők saját nyelvjárásukat a többivel szemben felértékelik, a köznyelvvel összemérve azonban kerülendőnek érzik (Kiss 2001a: 224). Ez a tétel is vitatható, hiszen vannak nyelvjárási beszélők, akik saját nyelvjárásukat leértékelik más nyelvjárással összehasonlítva és olyanok is vannak, akik még a köznyelvvel szemben is a saját változatot preferálják. A köznyelv a nyelveknek az a többi változaton „fölül emelkedett, egységes, normatív és eszményi belső nyelvi típusa”, melyről szólva nemzeti nyelvként beszélünk és melyről egy más megközelítésben azt is elmondhatjuk, hogy „mindig a legnagyobb presztízsű változat egy nyelvközösségben” (Minya 2005: 19). A saját csoport identifikálása a másik létezésének feltételezésével lehetséges (Allport 1977: 83, Biczó 2009:

428), és az is ismert, hogy a saját csoporton belül a saját nyelvjárásnak nagy implicit presztízse lehet/van (Gyuriczáné 2009: 135). Tanulmányomban amellettt érvelek, hogy amennyiben a nyelvváltozatoknak a fenti funkcióit érvényesnek tekintem, úgy, azt nemcsak a mikro-, hanem a makroközösségek viszonylatában is relevánsnak tarthatom, hiszen a közösségek egymásra építkezve alkotnak nagyobb csoportokat.

A „szociolingvisztika a nyelv alapvető ismérvének tekinti a heterogenitást és a belső változatosságot” (Péntek 1998: 43). Kutatásom valószínűsíti az alapvető kapcsolatot az identitás és a nyelvi rétegződés között, kiváltképp mert az „egyetemesség és a tájíság egymásban jelentkeznek” (Bertha 2013: 25). Mivel az idiolektus, vagyis egy egyén sajátos nyelvhasználata („ugyanaz az ember sem ugyanúgy beszél eltérő beszédhelyzetekben” Kiss 2001b: 25) nem csoportnyelv, ezért elkülönül a regionális, társadalmi és az etnikai lektusoktól (Kiss 2001b: 27, Veszelszki 2009: 199 – 215), emiatt előbbiek nem vonatkoznak rá, vagyis egy nyelvhasználó saját nyelvváltozata mint nem dialektus nem képezheti egy csoport identitásának alapját. Idiolektusra nem épülhet közösségi identitás.

Az asszimiláció kapcsán beszélnek arról, hogy „a befogadó csoportba történő maradéktalan beolvadás feltételezi a nyelv, a szokások, a közösség történelmének, hagyományainak megismerését” (Biczó 2009: 39). Egy egységes nyelven alapuló nemzeti identitás koncepciója (Olay 2004) arra építkezik, hogy egy „nemzet mint »elképzelte közösség« (imagined community)” (Benedict Anderson, idézi Gyáni 2007:125) azt jelenti, hogy egy „nemzet mint kultúra” (Gyáni 2007: 131) is működik. Ebből az következik, hogy egy egységes nyelven alapuló nemzet ideája azon a hiten nyugszik, hogy „a magyar nemzet határokon átívelő egységét ma elsősorban a közös nyelv s az általa megtestesített közös kultúra tartja fenn” (É. Kiss 2004: 9). Mindazonáltal a modern állam által előírt nyelvi jogok között ott szerepel, hogy „Az egyénnek joga van a nyelvszabadsághoz” (É. Kiss 2004: 162), vagyis ahhoz is, hogy megtartsa, gyakorolja és továbbadja nyelvjárását. Ettől elvonatkoztatva azzal is számolnunk kell, hogy „az egyetemes gyökerei is anyaföldben, hazaföldben nőnek, és nem a semmiben” (Bertha 2013: 25), ezért lett a kutatás témája a nemzeti identitás, a szülőföld és a területi nyelvváltozat összekapcsolódása.

Az identitás része, hogy a beszélő tudatosan viszonyul ahhoz, hogy honnan származik, ezért feltételezem, hogy a nyelvhasználatban tetten érhető a ragaszkodás a származási hely nyelvváltozatához [vagyis a vernakuláris nyelvhez, melynél, ha dialektusról van szó, a „nyelvjárási jegyek folyamatos soráról” beszélhetünk (Kiss 2001b: 73)]. Az ember szülőföldjéhez kötődik, annak nyelvjárását sajátítja el, de az állami oktatás nyelvpolitikája

nem elfogadó a nyelvjárásokkal szemben, amennyiben egy kiemelt nyelvváltozatot, a sztenderdet preferálja.

Az előkérdőívezés során megfigyeltem, hogy a nyelvváltozatok beszélői reflektálnak a sajátjuktól eltérő nyelvváltozatokra, ezért feltételezem, hogy a nyelv az idegenség és a sajátság alapja: minden további a nyelvből indul ki. A nyelv a diszkrimináció eszköze: Milroy úgy fogalmaz, hogy „a nyílt társadalmi diszkrimináció utolsó bástyája az emberek nyelvhasználatára alapján történő diszkrimináció” (idézi Borbás 2007: 46), vagyis a nyelvhasználatnak szimbolikus jelentése van, ráadásul nincs olyan ember, aki ne használna valamilyen nyelvet, vagyis a nyelvhasználat alapján történő ítékezés nagyon kényelmes és kézenfekvő (Borbás 2007: 46). Feltételezem, hogy a nyelvváltozat közvetíti a lírán keresztül a műveletlenséghez, iskolázatlansághoz kapcsolódó előítéleteket is, mivel a líráról gondoljuk, hogy az a legtokéletesebben megvalósuló nyelvi megnyilatkozás (Olay 2014).

Az előbbiekből arra következtettem, hogy a nemzeti identitás a területi nyelvváltozatokon, a szülőföldhöz való ragaszkodáson alapszik. Kutatásom eredményei alapján hipotézisem revideálásra szorult. Az alábbiakban ismertetem a statisztikákra alapuló összefüggéseket, s hogy milyen következtetések alapján jutottam arra, hogy eredeti hipotézisem nem tartható.

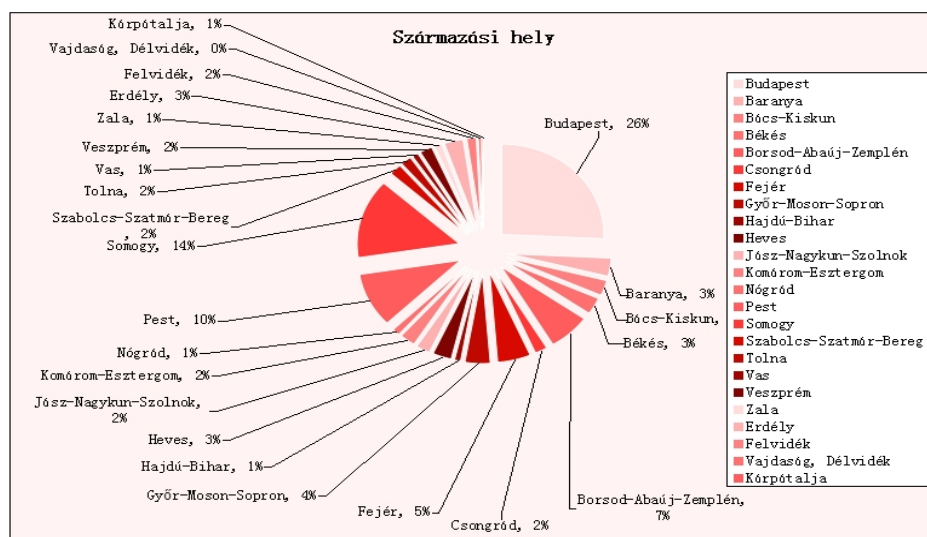
3. A kérdőív és a kutatás bemutatása

Kutatásom első szakasza 2013. szeptembertől 2014. júliusig tartott, s ez idő alatt a megfogalmazott kérdőív hét különböző változatát teszteltem, folyamatosan javítottam, több mint 500 változtatást végeztem el. A véglegesített kérdőív kitöltési időszaka 2014. augusztustól szeptemberig zajlott, mely időszak alatt 400 kitöltő segítette több mint 20 ezer beérkező válaszával kutatásomat. A kitöltők számának növelése jelenleg is kiterjesztés alatt áll. Felépítését tekintve a bevezető szakaszban 5 olyan kérdésből állt, melyben a kitöltői adatokat rögzítettem (nem, életkor, származási és tartózkodási hely, iskolai végzettség). Ezután egy 12 kérdésből álló nyelviattitűd-vizsgálat, majd egy 5 kérdésből összeállított nemzeti identitásra vonatkozó szakasz következett.

Kutatásom nyelvhasználattal összefüggő kérdései tulajdonképpen a nyelvi előítéletek vizsgálatát jelentették. A származási hely és a későbbi tartózkodási hely egyfelől az első szocializáció tere, majd az esetleg bekövetkező migráció és a nyelvhasználat miatt volt lényeges. Ezek az adatok nemcsak a nyelvi hatások és ezek nyelvhasználattal összefüggő jelenségei, hanem az önazonosság szerveződése miatt is fontosak. A társadalomtudományi

kutatások is kiindulópontjuknak tekintik, hogy „nincs olyan társadalmi a Földnek, ahol a gyermeket ne a szülők csoportjába sorolnák” (Allport 1977: 69). Szociolingvisztikai vizsgálatban el kell ismernünk, hogy „a nyelvjáráshoz való viszonyulás tekintetében döntő tényező nem az iskolázottság s nem is a foglalkozás, hanem a származás, a gyökerek” (Kiss 1996: 147), ezért a nagyszülők gyerekekkel való rendszeres nyelvi kapcsolata, „a nyelvjárási nyelvhasználat mintáinak a továbbadása” nagy jelentőségű (Kiss 1996: 147).

A származásra vonatkozó kérdésre [Kérlek, add meg a megye vagy a tájegység nevét, ahonnan származol! (Ez nem feltétlen azonos azzal, ahol most élsz, viszont mindenképp az a terület, ahol a leghosszabb ideig éltél 15 éves korodig!)] adott válaszok jól szemléltetik, hogy a kérdőív az országon belül mindenhol eljutott, illetve határon túli válaszadók is részt vettek a kitöltésben. A válaszadók legmagasabb arányban a fővárosban, Pest és Somogy megye területén éltek gyerekkorukban.

1. A kitöltők származása

400 kitöltőből 400-an jelöltek meg az előre meghatározott válaszlehetőségek közül valamely adatot. A kiegészítésként megadott szöveges válaszokban pontosították válaszaikat, esetenként megnevezték azokat a településeket, melyeken éltek. Ilyen városok voltak például Gödöllő, Zalaegerszeg, Szeged, Érd, Győr, Kassa stb.

Szükséges kitérni egy gondolat erejéig arra, hogy a szakirodalom számol azzal a ténnyel, hogy a 20. század óta megfigyelhetjük, a különböző nemzetek tagjai elsősorban európaiként határozzák meg magukat, és nem például magyarként (Judt 2012: 86–87). Vagyis a kozmopolitizmus jelenik meg a kitöltői szöveges reflexiókban akkor, amikor a kérdőív kitöltésének befejezése után éltek a lehetőséggel, hogy kifejezzék véleményüket a témával kapcsolatban:

- „Csak negyedrészt vagyok magyar, és arra sem vagyok büszke. Itt nőttem fel, itt élek, de inkább vallom magam európainak mintsem magyarnak.” (99. sz. kitöltő)
- „Csak annyi, hogy nekem amúgy a magyar identitásomnál lényegesen erősebb az európai identitásom. És ezt mondom úgy, hogy éppen külföldön tartózkodom, ami pedig az előbbire erősít rá.” (161. sz. kitöltő)
- „Ha megkérdeznek, én azt szoktam válaszolni, hogy elsősorban európai vagyok. Ezen belül a Kárpát-medencében élek, magyarul beszélek, és magyar állampolgár vagyok.” (319. sz. kitöltő)

A kitöltők nyelvhasználatát érő hatások miatt szükséges volt megkérdezni, hogy hány évig éltek az adott területen. A beérkező adatokból elmondhatom, hogy átlagosan 25 évig. A szórás eredménye alapján szemléltetni tudom, hogy az egyes értékek átlagosan 12 évvel térnek az átlagtól. Növekvő sorrendbe rendezés után kiderül, hogy a kitöltők származási helyükön töltött éveinek értékei közül 22 év az a helyzeti középérték, melynél a minta fele vagy kisebb, vagy nagyobb. A kitöltői értékek között a leggyakrabban szereplő adat 18 év volt. A minta legkisebb értéke egy év, legnagyobb adata pedig 78 esztendő. A kitöltők által megadott értékek összege 8 694 év, mely 343 adatból adódott össze. Noha mind a 400 válaszadó felelt a kérdésre, nem mindannyian számmal adták meg válaszukat. Aki nem számmal tette, szöveges véleményt fogalmazott meg. Ezekben a válaszokban is azt szükséges értelmezni, hogy itt a válaszadók esetenként a folyamatosságot ragadták meg, vagyis hogy jelenleg is ott élnek, vagy pontosabb válaszadásra törekedtek, és leírták, hogy mely településen meddig éltek stb.

Minta neve	Átlag	Szórás	Medián	Módusz	Minimum	Maximum	Összeg	Elemek száma	Válaszok száma
	AVERAGE	STDEV	MEDIAN	MODE	MIN	MAX	SUM	COUNT	COUNTA
Hány évig éltél itt?	25, 34 év	12,18 év	22 év	18 év	1 év	78 év	8 694 év	343 db	400 db

Szerettem volna pontos képet alkotni azokról a hatásokról, melyek befolyásolhatják a kitöltők nyelvhasználatát, ezért fogalmaztam meg egy kérdést arra vonatkozóan, hogy a kitöltők hol tartózkodnak életvitelszerűen. (Kérlek, add meg a megye vagy a tájegység nevét,

ahol jelenleg életvitelszerűen tartózkodsz!) A kérdésre beérkező adatokból jól megfigyelhetjük, hogy megjelenik egy erős mobilitás a társadalomban (országon belüli migráció), illetve leginkább a Budapestre költözés mint tendencia érvényesül a kitöltők között.

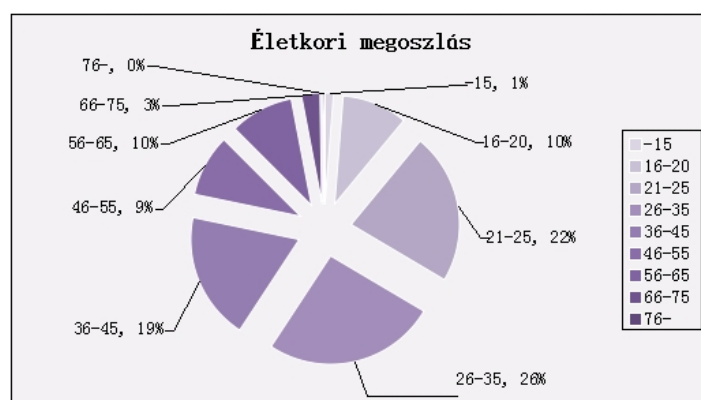
Tartózkodási hely	Százalékos érték
Budapest	45,5%
Somogy	15,4%
Pest	11,5%
Csongrád	4,5%
Baranya	3,7%
Borsod-Abaúj-Zemplén	3,7%
Komárom-Esztergom	2,9%
Fejér	1,8%
Győr-Moson-Sopron	1,8%
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1,3%
Tolna	1,3%
Erdély	1%
Felvidék	1%
Hajdú-Bihar	1%
Veszprém	1%
Bács-Kiskun	0,5%
Vas	0,5%
Heves	0,3%
Békés	0,3%
Jász-Nagykun-Szolnok	0,3%
Vajdaság, Délvidék	0,3%
Zala	0,3%
Nógrád	0%

Az adatok 382 válaszadótól érkeztek be, és 23 személy válaszolt a kérdésre szöveges véleménnyel. Megfigyelhetjük, hogy a migrációs tendenciák itt is jól láthatók, többen megjelölték lakóhelyükként Németországot és Kanadát, de hasonlóan népszerűnek bizonyult még Ausztrália is. Egy-egy kitöltő adta meg lakóhelyéül valamely külföldi államot. Ők Olaszországot, Svédországot, Hollandiát, Angliát, Felső-Ausztriát és az Ung-vidéket jelölték

meg.

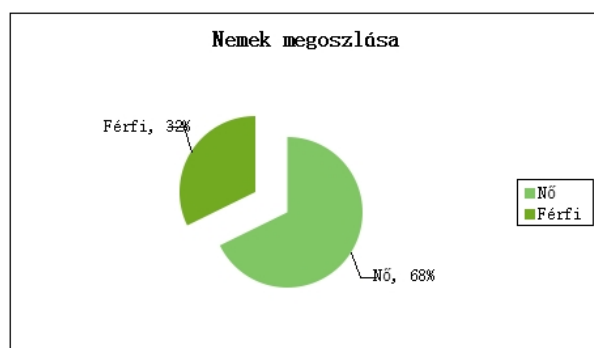
Az életkor, a nem és az iskolai végzettség a társadalmi terek, szerepek miatt bizonyultak lényegesnek a kutatás szempontjából, valamint azért is, mert a továbbiakban elfogadom, hogy a nyelvhasználat is társadalmi cselekvés (Kiss 1996: 138), melyeket az előbbi tényezők befolyásolnak. Továbbá ezek az adatok is összefüggésben vannak az identitással, melynek létrejöttében nagyon fontos a szocializáció. A szocializációra vonatkozó adatok John Edwards megközelítésében is lényegesek, ugyanis társadalmi csoportokról árulkodnak. Edwards több figyelmet szentel a nyelvi aspektusnál az általánosított társadalmi szinteknek, mivel szerinte „a nyelv fontossága mint egy identitásjelölő egy csoport szintjén sokkal könnyebben kézzelfogható annál mint, hogy: mindenki, aki hozzászokott az akcentushoz, dialektushoz és nyelvváltozatokhoz, bizonyos beszélőközösségekben, társadalmi osztályokban, etnikai és nemzeti csoportokban tagjai a kinyilatkoztatott beszélőknek” (fordítás tőlem, Edwards 2009: 21). Ezért is tartottam nélkülözhetetlennek a kitöltők adatainak figyelembe vételét a kutatásnál.

A kitöltők életkori megoszlása kapcsán (Kérlek, add meg az életkorod!) elmondhatjuk, hogy legmagasabb arányban a 21 – 25, a 26 – 35, 36 – 45 éves korosztály vett részt a kitöltésben. A 76 év fölöttiek statisztikai eredményei a legalacsonyabbak, mivel abból a korosztályból egy fő vett részt a kérdőívezésben.

2. A kitöltők életkori megoszlása

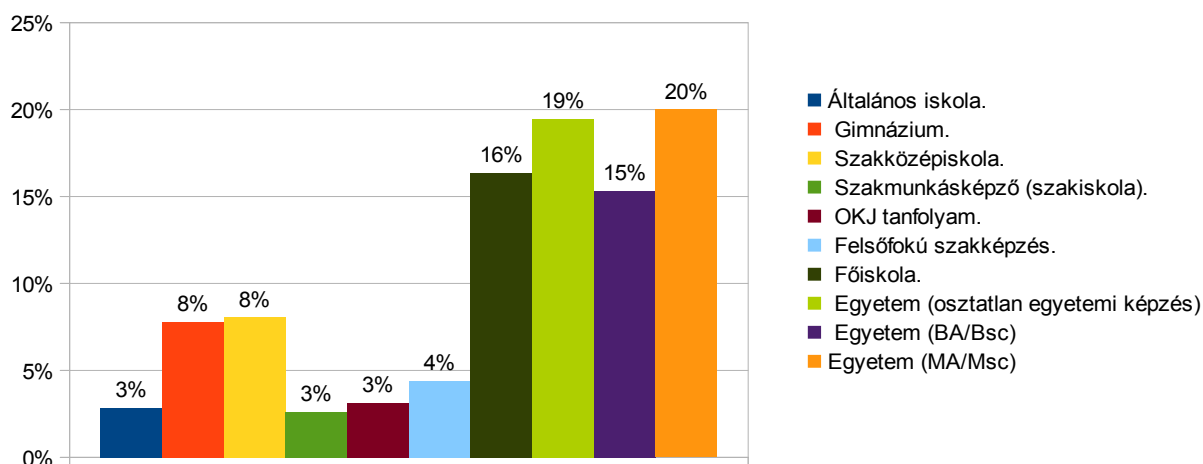
A kutatási statisztikák nemekkel kapcsolatos adataira vonatkozóan (Kérlek, add meg a nemed!) megállapíthatjuk, hogy a női válaszadók nagyobb arányban válaszoltak a kérdőív kérdéseire, mint a férfiak.

3. A kitöltők nemi megoszlása

Mivel más élettani sajátosságok, társadalmi szerepek jellemzik a nőket és a férfiakat, ezért ennek az információnak az elkérése nem elkerülhető sem a nemzeti identitással, sem a nyelvhasználattal összefüggő vizsgálatok során. Tanulmányomban most együtt vizsgálom az összes kitöltő válaszait, de egy külön tanulmány témája lehetne, hogy női és férfi válaszadók adatai között érzékelhető-e a különbség az egyes kérdésekre adott válaszok tekintetében, mivel a társadalmi szerepek is máshogy szerveződnek.

Az iskolai végzettségre vonatkozó adatok [Kérlek, add meg legmagasabb iskolai végzettséged! (Ha a végzettség megszerzése folyamatban van, akkor már bejelölheted. Ezt azért kértem így, mert valamely oktatásban való részvétel véleményem szerint már befolyásolhatta a kitöltő véleményét, már magába építhetett gondolati elemeket az adott szemléletből, melyet az intézmény képvisel.)] az attitűdvizsgálattal összefüggő kérdések miatt nagyon lényegesek. Megfigyelhetjük, hogy a kérdőívet legnagyobb arányban olyan személyek töltötték ki, akik részt vettek valamilyen felsőoktatási képzésben, ők a válaszadók 70%-át tették ki, vagyis több mint felét. Ezt összefüggésben kell vizsgálnunk azzal a tényezővel, hogy a válaszadók többsége (48%) vallotta magát az életkorra vonatkozó kérdésnél 21–35 év közöttinek, vagyis olyan személynek, aki az adott életszakaszra jellemző szerep sajátosságait tekintve jellemzően még valamilyen felsőoktatási intézménnyel kapcsolatban álló lehet. Az iskolázottságra vonatkozó adatok olyan értelemben egyenletesen megoszlának, hogy egyik adat sem éri el az értékek negyedét.

4. számú kép. A kitöltők iskolai végzettségének megoszlása

Ki kell térnünk rá, hogy az adatok 385 válaszból születtek és 29 egyéni szöveges válasz is beérkezett. Utóbbiakban a kitöltők plusz információkat adtak magukról, például innen tudható, hogy közülük 18-an végeztek PhD tanulmányokat, ketten voltak szakmérnökök és szintén két fő végzett technikumot stb.

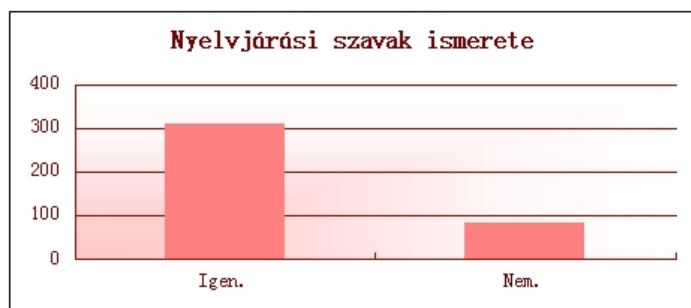
Mindezeket az információkat azért volt szükséges begyűjteni, mert a „társadalmi szerepek elsődleges meghatározói” (nem, életkor, iskolázottság) (Kontra 2003b: 57) jelentősen befolyásolhatják a nyelvi viselkedést, és az is nyilvánvaló, hogy „az emberek iskolázottsága és nyelvhasználata összefügg” (Kontra 2003b: 58). Ezekre az adatokra azért is szükség van, mert a nyelvi attitűdök sem nyelvi, hanem társadalmi eredetűek (Kiss 2001a: 224, Gyuriczáné 2009: 129). Maga a nyelv is társadalomhoz kötött jelenség Saussure felfogásában (Borbás 2007: 46). A korábbiakban már jeleztem, hogy a társadalmi szerepek nem azonosak az identitással (Castells 2006b: 28), noha a kitöltők között voltak, akik szakmai végzettségüket annyira meghatározónak érezték, hogy elárulták ezt az információt magukról. Saját személyes identitásuk része a társadalomban betöltött szerepük (például cukrász), de a célok rendszerint nem az elsajátított szerepekből indulnak ki, hanem a minden esetben valamely entitás által megkonstruált identitásokból, melyeket ugyanakkor intézmények is szervezhetnek (Castells 2006b: 29). A társadalmi szerepekkel kapcsolatos kérdések megfogalmazása kutatásomban azért is volt lényeges, mert az oktatási intézmények, a lakóhely, a származási hely és az életkor mind olyan tényező, melyek befolyásolják a nemzethez tartozás élményét, és ahogy Castells is rávilágít: „a valahová tartozás érzése nem más, mint kulturális konstrukció”, Castells a valahová tartozás alatt a nemzethez tartozást is

érti (Castells 2006b: 58).

4. A nyelviattitúd-vizsgálat

A válaszadók nyelvhasználatára vonatkozó kérdéseket azért fogalmaztam meg, hogy általuk képet alkothassak arról, nyelvjárási beszélők-e a kitöltők. Ismerni szerettem volna, hogy nyelvjárásukat mennyire használják kontrollált helyzetekre, valamint tudják-e, hogy valamilyen dialektust használnak. Az előkérdőívezés statisztikai tapasztalata azt valószínűsítette, hogy nem biztos, hogy explicit tudásként tárolják ezt az információt magukról, illetve az is lényeges, hogy nem tudhatom, hogy megosztják-e azt velem (egy idegennel, akivel kapcsolatban nem elvárható, hogy bizalmat érezzenek iránta), amit tudnak magukról.

Az első kérdés [A következő szavak nyelvjárási (tájnyelvi) szavak: *bicske, buborcsék, csoma, amék, dödölle, pöszméte, kolompér* stb. Ismersz tájnyelvi szavakat? Miután válaszoltál, az "Egyéb" fülnél, kérlek, adj meg saját példákat!] eldöntendő megfogalmazásával szerettem volna egyértelmű válaszokat bekérni a kitöltőktől. Ez alapján a kérdőív 310 kitöltője ismert ilyen szavakat. A diagramon annak a 391 válasznak a megoszlása látható, ahol a válaszadók választottak a két lehetőség közül.

5. A nyelvjárási szavak ismerete

A többiek szöveges véleményét fogalmazták meg.

A saját vélemény megfogalmazásának lehetősége nagyon fontos szempont volt a kérdőív megszerkesztése során. Az egyéves tesztelés időtartama alatt ugyanis az derült ki, hogy a kitöltők szívesen élnek ezzel a lehetőséggel, illetve olyan plusz információkat is megadnak, melyek aztán hasznosak lehetnek a kiértékelés közben. Ilyen például az is, hogy azok a kitöltők, akik valamilyen nyelvészeti képzésben részt vettek tanulmányaik során,

Például ennél a kérdésnél:

- Ennél a kérdésnél 287 szöveges vélemény érkezett be. Alább szófelhőn szemléltetem, hogy melyek voltak azok a szavak, melyeket a kitöltők leggyakrabban jelöltek, mint nyelvjárási szót.

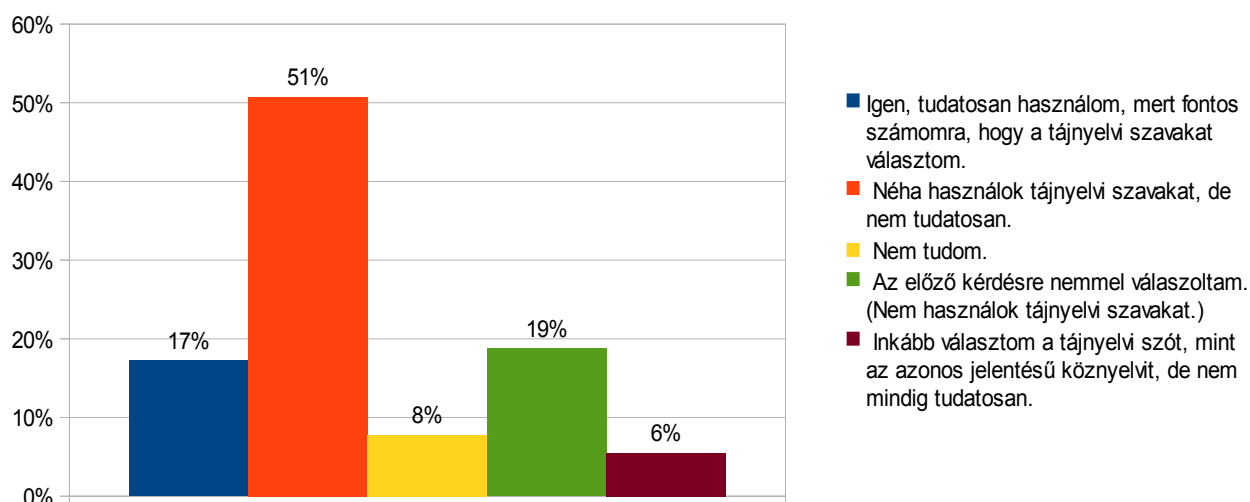

A válaszadók ezek alapján leggyakrabban a *piszke/büszke, pampuska, tócsni/tócsi, tengeri, pityóka, pulya, köszméte, makuka, dödölle/dödöle, lepcsánka, furik, murok, stelázsi, smarni, tik, paszuly* és *krumpli* szavakat (érdekes módon csak főneveket) jelölték meg, vagyis többségében valóban nyelvjárási alakokat idéztek fel. (Az *eszembe* nem nyelvjárási alak. Azt mutatja, hogy a kitöltők gyakorta reflektáltak az *eszembe jut* kifejezéssel arra a mentális tevékenységre (arra, hogy elgondolkodtak a válaszon), amely a válaszadást megelőzte.)

18

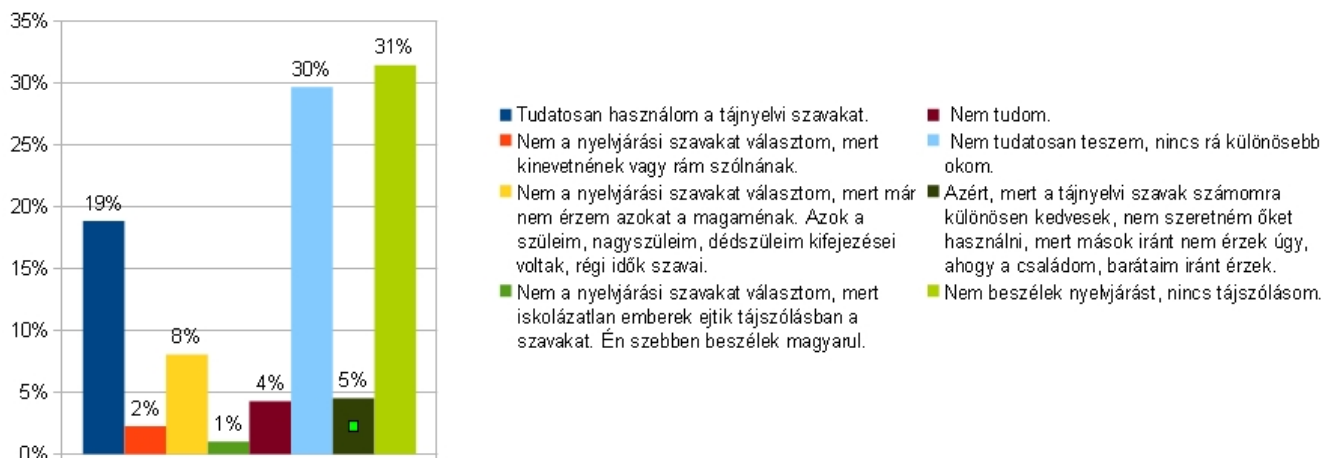
fogalmaztam meg két kérdést.

Az első esetében [Ha használod az általad ismert tájnyelvi szavakat, tudatosan teszed? (Vagyis ha a családtagjaiddal, barátaiddal beszélsz, más szavakat keresel, mint amikor a boltban vásárolsz?)] már a tesztelés során kérdések fogalmazódtak meg. Tudniillik a tesztelők visszajelzései alapján világossá vált, hogy az emberek nem tudják értelmezni, mit jelent az, hogy *tudatosan*. Ezt egy szituáció meghatározásával igyekeztem kiküszöbölni, de a szóbeli visszajelzésekből kiderült, hogy ez sem nyerte el minden kitöltő tetszését.

7. Nyelvjárási szavak használata

A második ezzel összefüggő kérdésre [Ha nem használsz tájnyelvi szavakat, miért kerülöd őket? (A kérdőív megszerkesztésekor vállaltam, hogy a *kerül* szóval sugalmaztam a kitöltőknek, hogy ezeket a szavakat nemcsak nem használják, hanem kerülik is.) Az „Egyéb” mezőben megadhatod saját véleményed, és több választ is bejelölhetsz.] adott válaszok azt szemléltetik, hogy a kitöltők legnagyobb arányban vagy úgy vallják magukról, hogy nem nyelvjárási beszélők, vagy hogy ok nélkül nem használják a nyelvjárási szavakat. Legalábbis úgy gondolják magukról, hogy ok nélkül teszik. Nagyon kevesen gondolták, hogy negatív megkülönböztetéstől tartva mellőzik a nyelvjárás használatát. Csupán négy válaszadó számára kapcsolódott a nyelvjárás használata az iskolázatlansághoz, kilenc fő pedig a nem tetszés valamilyen kifejeződésétől (nevetés, szóbeli figyelmeztetés) a negatív megkülönböztetéstől tartva kerüli. Emellett megjegyezhetem, hogy ugyanígy nagyon kevesen, csupán tizenhét fő kapcsolt kifejezetten pozitív érzéseket a nyelvjárási szavakhoz, ez azért fontos, mert kutatási hipotézisem a pozitív attitűdre épített.

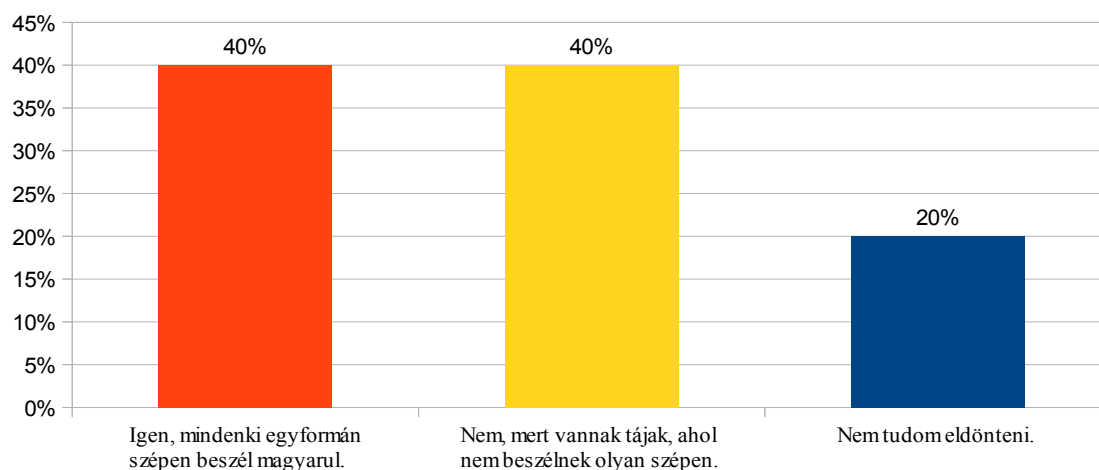
8. Nyelvjárási szavak nem használatáról

Az előbbi kérdésekben tehát azt vizsgáltam, milyen válaszokat adtak az emberek a kutatói ideológiákat magukba foglaló állításokra korlátozott válaszlehetőségek esetében. Izgalmas, hogy a kitöltők ennél a kérdésnél is úgy érezték, élnek a lehetőséggel, hogy válaszaikat kiegészítsék: 56 szöveges vélemény érkezett be a kérdésnél. A szöveges válaszokban kitértek az ösztönösségre. Ez azért lehet érdekes, mert azt is szemlélteti, hogy a tudatosság kutatói értelmezései és az emberek megfogalmazásai nem feltétlenül egyeznek meg.

- „Otthon úgy beszélek, mint az otthoniak. Használok tájnyelvi (sváb) szavakat, az egyetemen nem, mert az más közeg. Nem tudatosan, hanem ösztönösen alakul így.” (16. sz. kitöltő)
- „Egyre jobban beszivárogoz már a zalai nyelvjárás a beszédembe, és múltkor Pesten atom parasztnak néztek, mert »zalaiasan« beszéltem. Elég fura élmény volt. Pestiek előtt jobb kerülni a nyelvjárást, mert a »vidéki« kifejezés számukra mindig suttyót fog jelenteni. Amúgy szerintem szexista elemek is társulnak ehhez, mert egy tájnyelvi kifejezéseket használó férfit kevésbé néznek ki, mint egy nőt. Mondjuk, nyilván nem csak a nyelvi kérdésben szexista ez az ország, szóval ez lehet, hogy nem ide tartozik.” (20. sz. kitöltő)
- „Sok szóról nem tudom, hogy tájnyelvi-e, vagy csak a családban »született«. Sokszor a férjem világosít fel, hogy ezt nem így mondják. Így azt sem tudom, hogy mások mindent értenek-e, amit mondok.” (317. sz. kitöltő)
- „Már Budapesten élek, először tudatosan a köznyelvi szavakat használtam a biztosabb megértés érdekében, azóta már többé-kevésbé automatikusan ezeket használom, ha

előfordul, hogy mégis tájszót mondok, az tudattalan. Kivéve a 'csepereg' szót. [A kitöltő feltehetően a 'szemereg' szóra gondolhatott!] Már többen felvilágosítottak róla, hogy »olyan nincs, az a 'szemerkél' és a 'csepereg' keveréke«, valójában ez is tájszó, és nekem így tetszik.” (365. sz. kitöltő)

A továbbiakban arról kívántam képet alkotni, mely attitűd nem tudatos az emberekben. Erre vonatkozóan az első kérdésben (Szerinted minden magyar anyanyelvű beszélő egyformán szépen beszél magyarul?) a nyelvi attitűd vizsgálatára egy eldöntendő kérdést fogalmaztam meg, majd ezt fejtettem ki a későbbi kérdésekkel. 400 kitöltő közül 342-en választottak a megadott lehetőségek közül a kérdésnél és 101 szöveges választ rögzítettek. A szöveges választ adók a nyelvi szépséget nem a tájtól tették függővé.

9. Szépen magyarul 1.

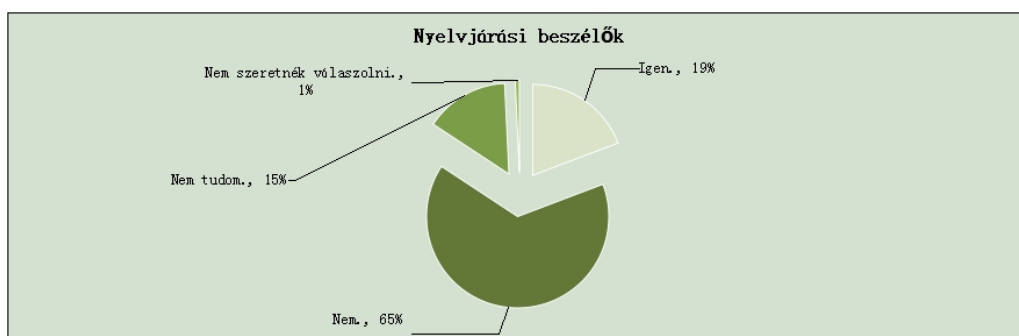
Mivel kutatásomban a nemzeti identitás és a területi nyelvváltozatok kapcsolatát vizsgáltam, ezért szükséges volt megfogalmaznom egy olyan kérdést, mely feltételezi, hogy a nyelvhasználók érzelmileg kötődnek egy adott területi nyelvváltozathoz, illetve azt felértékelik a többihez képest (Hol beszélnek a legszebben?). [A kutatás ezen szakasza során figyelembe vettem, hogy a szép nem tudományos kategória, és a kérdés megszerkesztésekor támaszkodtam arra, hogy a fogalmat Kontra Miklós is használja a jelenséggel kapcsolatos kutatásában (Kontra 2003a: 240 — 255).] Ez a mentalitás jellemzően a szöveges véleményekben érhető tetten. 400 kitöltőből 368-an választottak a megadott lehetőségek közül. A táblázat azt szemlélteti, hogy a kitöltők elfogadják a különböző területi nyelvváltozatokkal szemben, azokat egyformán szépnek találják (32%). Hasonlóan magas

volt azoknak a száma is, akik úgy gondolták, hogy a kérdésre nem tudják a választ (29%).

61 szöveges válasz érkezett be a kérdésre és a válaszadók a szépséget továbbra sem a tájtól tették függővé. Az emocionális megközelítés megjelenik a véleményekben:

- „Keleten, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében! (Nyilván ezt írom, mivel ott születtem, és ez áll a szívemhez legközelebb.) Emellett többen is mondták már ezt nekem.” (306. sz. kitöltő)
- „De hozzám legközelebb Nyugat-Dunántúl áll.” (141. sz. kitöltő)

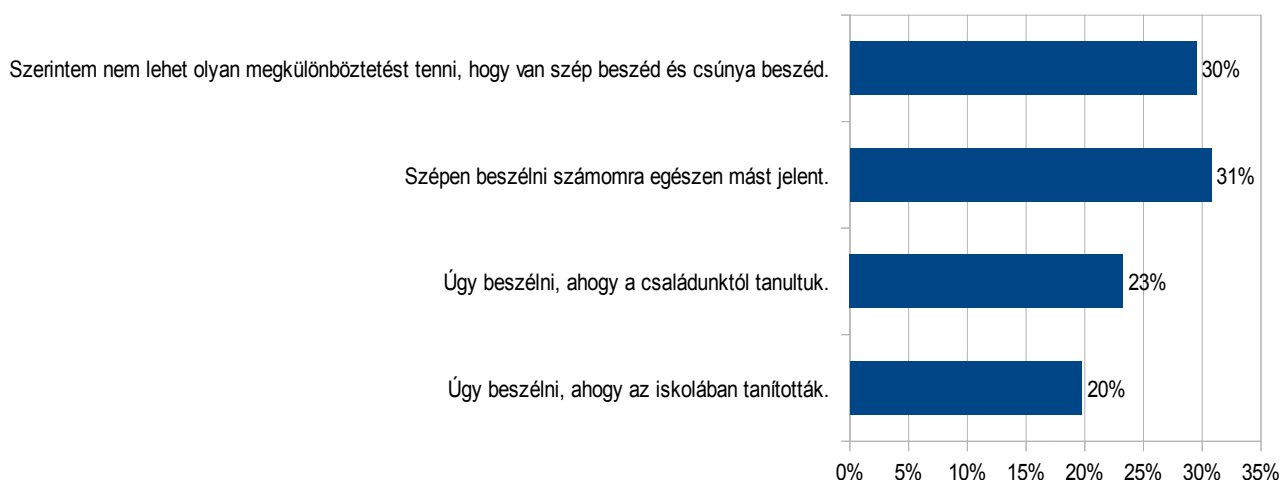
A kutatás szempontjából nem megkerülhető, hogy a kitöltők nyelvjárási beszélőknek vallják-e magukat. A „Te beszéled valamelyik nyelvjárást?” kérdésre adott válaszok szerint a kitöltők többsége nem volt nyelvjárási beszélő, viszont viszonylag sokan, a kitöltők 15%-a nem tudta magáról eldönteni, hogy beszél-e valamelyik nyelvjárást. Ez azt jelenti, hogy 60 fő nem tudott erre a kérdésre válaszolni. Felmerülhet, hogy ennek köze lehet-e a regionális köznyelviség kérdéséhez, ezért nem tudták-e magukról eldönteni.

10. Nyelvjárási beszélők a kitöltők között.

Feltételezésem tehát már itt meginogni látszott, mert nem alapozhatok elméletet valami olyasmire, ami a válaszadók szerint tulajdonképpen nincs. (Zárójelben megjegyezném, hogy a nyomtatott kérdőívezés során szerzett tapasztalataim szerint a beérkező válaszok és a kutatói percepció között időnként eltérés volt megfigyelhető. A nyomtatott kérdőívezésnél mindvégig jelen voltam.) Hipotézisem szempontjából további hasonlóan fontos kérdés volt, amelyben pontosítani szerettem volna, hogy mit tartanak a kitöltők nyelvileg szépnek [Mit gondolsz, mit jelent szépen beszélni magyarul? Több válasz is lehetséges. Az »úgy« alatt a szavakra, mondatokra, kiejtésre gondolok. Ne a beszédhibákra (hadarás, pöszeség, dadogás) gondolj! Köszönöm.]. Ennél a kérdésnél azt reméltem, hogy az előbb is említett érzelmi aspektus miatt felértékelik majd a családban elsajátított nyelvváltozatot. A kérdéshez 400 kitöltőtől 413 választ kaptam, és amint a diagram is mutatja, nagyon kevés eltérést láthatunk az egyes értékek között. A kitöltők szerint nem lehet olyan megkülönböztetést tenni, hogy

szép és csúnya beszéd, vagy ha lehet, akkor az nem abban az értelemben teendő, hogy disztingválunk iskolában és családban tanult nyelvváltozatok között.

11. Szépen magyarul 2.

A kérdést a válaszadók izgalmasnak találták, ezért 171 szöveges véleményt is megfogalmaztak. Ebben a legtöbben a szépséget a választékossághoz és a stílusjegyekhez kötötték. Az érdeklődést az is magyarázhatja, hogy az oktatási intézmények is azt sugallják, hogy mindenkinek szépen kell beszélni, vagyis használják ezt a kifejezést, meghatározását ugyanakkor nem adják, mert nem is adhatják, így aztán interpretációk széles köre születik arról, hogy mit jelent.

- „A szép beszéd elsősorban a gazdag, változatos szókincs (ez lehet az irodalmi nyelv, a tájnyelv vagy a kettő keveréke is). A nyelvhelyességi oldal vonatkozásában egy-egy tájegységben használatos fordulat is szép lehet, még ha nem is felel meg az irodalmi magyar nyelv normáinak.” (339. sz. kitöltő)
- „Választékosan, szép kiejtéssel, kulturáltan, amit tanulhatunk az iskolában és otthon a családban is.” (284. sz. kitöltő)

Összevetve ezzel a kérdéssel és a korábbi attitűdvizsgálattal, kíváncsi voltam arra, milyen alakokat jelölnek meg nem szépnek a kitöltők [Kérlek, jelöld meg az összes olyan mondatot, amelyek szerinted nem hangzanak szépen például a barátaiddal történő beszélgetéskor. A mondatok általában kiejtés szerint szerepelnek, ne a helyesírásra figyelj! Ha szerinted a példamondatok közül egyik sem hangzik csúnyán, kérlek, jelöld be a mondatok alá írt állítást (az utolsó mondatot)! Az »Egyéb« mezőbe saját, számodra nem szép

példákat is írhat sz.). Lényeges volt, hogy egyfelől az alakok választásakor megjelenik-e az a 40%, akik negatív nyelvjárási attitűddel rendelkeznek, illetve azok, akik szerint minden nyelvi forma egyformán szép. 400 kitöltőtől 3927 válasszal dolgoztam.

Rögtön láthatjuk, hogy nagyon kevesen, a válaszadók csupán 18%-a gondolta úgy, hogy mindegyik forma szép. Magas értékeket azok az alakok kaptak, melyeknek társadalmi stigmatizáltságát az oktatási intézmények közvetítik: legerősebben a nákolás [melyhez az iskolázatlanságot kapcsolják (É. Kiss 2004: 62)] és a suksükölés. Érdekes, hogy a diskurzusjelölőket mondatkezdő pozícióban kevesen jelölték meg, mint olyat, ami nem hangzik szépen. A *hát* mondatindító helyzetben tehát nem zavarja a kitöltőket. Mindegyik példamondat élőnyelvi szituációból származott és nyelvjárási forma volt, eltekintve azoktól az itemektől, melyek sztenderdalakok voltak. Ezeket (*Nem tudom, így hozta az élet, Minek töltené velünk az idejét?*) kontrollcsoport itemeiként választottam be a táblázatba. Kíváncsi voltam, hogy a kitöltők megjelölik-e, mint rosszul formált, csúnya mondatot. Utóbbit 10 fő jelölte meg, előbbi pedig 8 fő. Mivel a válaszadók a szépséget a mondat tartalmával is összefüggésben értékelték, ezért az alábbiakban fontos szem előtt tartani módszertanilag, hogy a válaszadók nem feltétlen a nyelvhasználatot értékelték csúnyaként, hanem azt is, amit a mondat jelent! Vagyis a *mé nem hagysz má* példa azért is kaphatott olyan magas értéket, mert hozzá egy elutasító, bántó, megsemmisítő és agresszív viselkedést társítottak, s ezt (a jó modor hiányát) értékelték negatívan.

Nyelvjárási forma	Adat	Százalékérték
<i>Mé nem hagysz má?</i>	227 fő	57%
<i>Én is tudnák olyat írni, mint az a levél.</i>	217 fő	54%
<i>Gondokoggyá mán!</i>	208 fő	52%
<i>Én szívesebben olvasnák Jókait, mint Adyt.</i>	199 fő	50%
<i>Pistike megin rosszul ragassza meg a könyvét.</i>	189 fő	47%
<i>A férjed Németbe van?</i>	185 fő	46%
<i>A jövő évi termést majd meglássuk.</i>	169 fő	42%
<i>Újabban minden pénteken meg vagyok őrvítve. Nem furcsa ez szerinted?</i>	154 fő	39%
<i>Érted, az igaz, hogy eltávolodtunk egymástól, deviszont nem szeretnék teljesen elszakadni tőle.</i>	155 fő	39%
<i>Tik mikor jöttök?</i>	156 fő	39%

<i>Az ajtót nem tudtam kinyitani, az ablakot meg bezárni. A hűtő se működött.</i>	150 fő	38%
<i>Kórházba vagyok, most nem tudok elmenni hozzád.</i>	147 fő	37%
<i>E kő mönnöm retökér.</i>	138 fő	35%
<i>Szüved szerint válassz!</i>	128 fő	32%
<i>A jó d fekete a fa alatt. A jó z zód.</i>	123 fő	31%
<i>Kigyüttek a tikok.</i>	124 fő	31%
<i>Ó, csak mink vótunk ott.</i>	123 fő	31%
<i>Nem jösztek?</i>	118 fő	30%
<i>Engemet szeretne?</i>	107 fő	27%
<i>Víge lesz egyszer ennek is.</i>	98 fő	25%
<i>Nem vót abba semmi.</i>	95 fő	24%
<i>Eszek egy almát.</i>	89 fő	22%
<i>Volt egy embör, de többet nem hívtam.</i>	85 fő	21%
<i>Valaki le tudja ezt fordítani németről magyarra?</i>	85 fő	21%
<i>Ne bánts d ötet!</i>	76 fő	19%
<i>A fenti mondatok közül szerintem egyik sem hangzik csúnyán.</i>	70 fő	18%
<i>A Jóska meg az Eszter még nincs itt.</i>	64 fő	16%
<i>Kettőezer-kettes bukásukkor talicskával hordták ki a pénzt a távozók és talicskával hordták be a betont a maradók.</i>	59 fő	15%
<i>Legyetek szívesek kettő főre elkészíteni a szobát!</i>	53 fő	13%
<i>Hát, azzal kezdődött, hogy eláztam az esőben.</i>	43 fő	11%
<i>Hát, azt úgyis megkapod.</i>	39 fő	10%
<i>Eszem egy almát.</i>	24 fő	6%
<i>Minek tölténé velünk az idejét?</i>	10 fő	3%
<i>Az ajtó m mindig nyitva áll előttd.</i>	12 fő	3%
<i>Nem tudom, így hozta az élet.</i>	8 fő	2%

A tanulmánynak ennél a részénél érdemes megvizsgálnunk, hogy vajon milyen következtetéseket lehet levonni abból, hogy a válaszadók mely példákat választották. Hogy

ezt lássuk, négy formát választottam. Az első négyből a -nVk jelenséget képviselő *én szívesebben olvasnák Jókait, mint Adyt*, aztán az alig kevesebb értékéket mutató *e kő mönnöm retökér* és *engemet szeretne* példamondatokat. Végezetül a 100 főnél kevesebben választottak közül a *volt egy embör, de többet nem hívtam* példát. A fenti táblázatból láthatjuk, hogy az egyes mondatokat különböző arányban jelölték meg. A -nVk jelenségre érzékenyen reagáltak, a négy mondat közül azt választották a legtöbben, 199 személy. Itt számolnunk kell azzal, hogy ezt a jelenséget ítélik meg a legnegatívabban az oktatási intézmények és a média is. A *volt egy embör* formát a négy példa közül a legkevesebben, 85 fő érezte nem szépnek. A példák egymás mellé helyezése során azt tapasztaljuk, hogy meglepően kevés, csupán 45 olyan kitöltő volt, akik mind a négy mondatot megjelölték mint olyat, amely szerintük megfelel az előbbi kritériumnak. Különösen érdekes, hogy a szakközépiskolát végzett 76 év fölötti férfi kitöltő is reprezentálta magát a mind négy formát megjelölők között. 7 fő volt közülük 16 – 20 és 23 személy 21 – 35 év közötti. A 45 személy közül csupán 17 volt férfi, akik közül 10-en végeztek tanulmányokat egyetemi képzésben. Mi ebben az érdekes? A 45 személy közül 21-en végeztek egyetemet és mégis negatívan ítélték meg egy olyan nyelvi megformálást (*engemet szeretne*), melyet egy kórház folyosóján hallottam egy középkorú férfi orvostól, vagyis egy olyan személytől, akinek társadalmi neméből és státuszából adódóan nyelvi megnyilatkozásai is magas presztizshez jutnak. Az orvos társadalmi státuszából ugyan nem következtethetünk még semmire, de az elhangzott mondatot egy betegéhez intézte, aki egy nála idősebb hölgy volt. 400 kitöltőből 45-en (vagyis szigorú 11%) ezt a megnyilatkozást egyformán elítélendőnek tartotta azzal a megformálással (-nVk), melyhez az alacsony iskolázottságot társították. Mindezeket nem felejtve egy gondolat erejéig érdemes elidőznünk annál a megfigyelésnél is, hogy míg a *tudnák* alakot magába foglaló példát 54% jelölte meg nem szépnek, addig az *olvasnák* formáét már csak 50%.

Miután magam is valószínűsíthetőnek tartom, hogy az értékek kiválasztása a kitöltőkben is társadalmi érdekek által vezérelt (Keller 2008: 297), azután a következő kérdésekben már voltaképpen az identitás szerveződése szempontjából is lényeges aspektusokat néztem. Mivel bennük az egyén és a nyelv kapcsolatát vizsgáltam, ezért először a nyelvjárásról, majd az anyanyelvről való gondolkodására, érzésére kérdeztem.

Amikor a kitöltők érzéseit vizsgáltam saját nyelvjárásukkal kapcsolatban (Ha gyermekkorodban tájnyelvet is elsajátítottál, milyen érzés felnőttként hallani tájnyelvi beszélőket, akik Veled azonos nyelvjárást beszélnek?) alapvetően pozitív várakozásaim voltak. Ezzel szemben volt három olyan kitöltő, akiknek ez kellemetlen kérdés lehetett. A

kitöltők 60%-a nyilatkozott úgy, hogy nem nyelvjárási beszélő, és ők itt következetesen jelezték, hogy nem rendelkeznek ilyen attitűddel. A nyelvjárást beszélők többségének az élmény pozitív volt, ami igazolhatná elméletemet. (A kérdéshez 400 kitöltőtől 400 válasz érkezett be.)

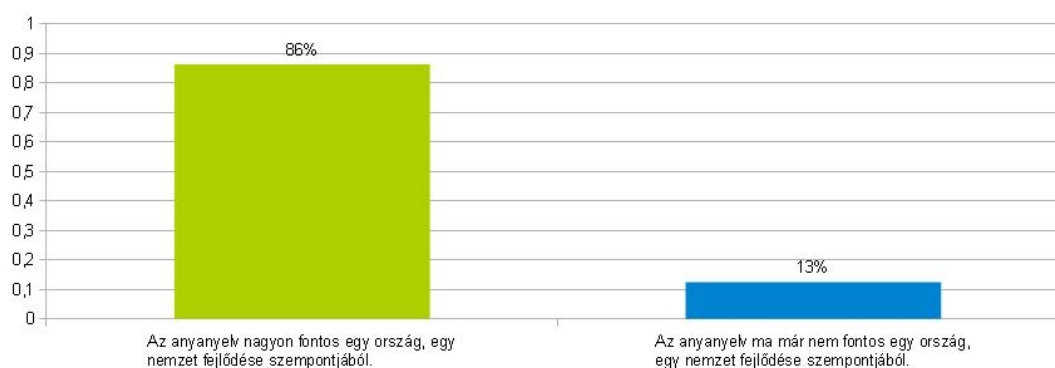

12. Érzelmek a saját nyelvjárással kapcsolatban.

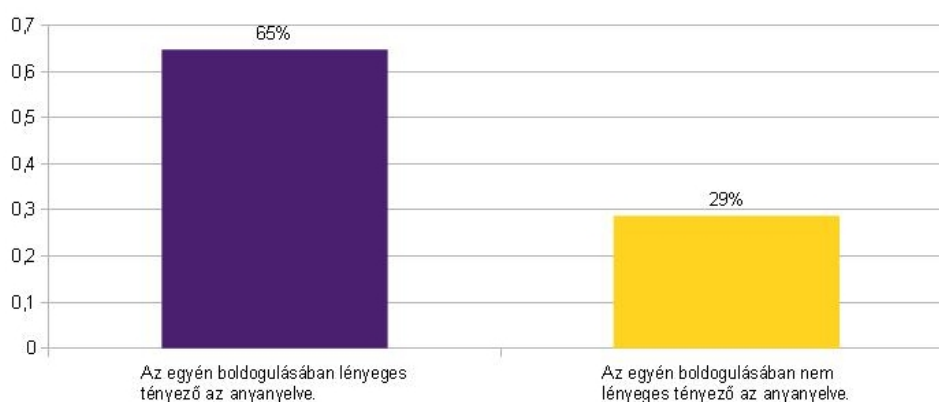
Az egyik legizgalmasabb talán a kitöltők egy százalékos negatív érzelmekről való vallomása. A három kitöltő közül, akik negatív érzelmekről számoltak be, ketten végeztek egyetemet, egy válaszadó OKJ tanfolyam befejezését jelölte meg. A két férfi, akik a negyedik kérdésnél következetesen úgy nyilatkoztak, hogy vannak tájak, ahol nem beszélnek szépen, a hatodik kérdésnél magukat nem vallották nyelvjárási beszélőnek. Emögött feltehetően az áll, hogy esztétikai értéket tanultak meg társítani a nyelvjárásokhoz, vagyis megtanultak egy társadalmi közhelyet, melyet alkalmaztak. A 46–55 év közötti egyetemet végzett női válaszadó az előbbi kérdésekre társaitól eltérő, egymásnak némiképp ellentmondó válaszokat adott. Noha úgy gondolta a férfi válaszadókkal ellentétben, hogy mindenhol egyformán szépen beszélnek, itt saját nyelvjárását mégis negatív megítélés alá vonta úgy, hogy a hatodik kérdésnél még nem tudta egyértelműen meghatározni, hogy beszéli-e valamely nyelvjárást. Az mindenképp megérthető ebből az áttekintésből, hogy valamilyen mértékben mindhárman önellentmondásba keveredtek. Ez az ellentmondásosság ezekhez a vizsgálatokhoz és reflexiókhoz hozzátartozik [például az elméleti keret és a módszertani eredmények (Szabó 2012: 63) vagy a tanult tudás és a szocializáció (Szabó 2012: 68) között megjelenő ellentétek].

A nemzeti identitás és a nyelvhasználat szempontjából a következő kérdés (Melyik lehetőséggel értesz egyet? Kérlek, válassz először az első kettő közül egyet, majd a második két válasz közül is egyet! Köszönöm!) volt az egyik leglényegesebb, hiszen bennük a

nyelvhasználók nyelvről való gondolkodására kérdezek rá. A négy válaszlehetőség egy kérdésen belül szerepelt és a kitöltőknek egy-egy itemet kellett megjelölni. Az első állítások közül történő jelöléskor, amikor anyanyelv és ország kapcsolatára kérdezek rá, az volt a váromlásom, hogy a többség érzékeli fogja a kérdés fontosságát, és az első lehetőséget jelöli be, amely reményem igazolódott. Az első lehetőségben egy pozitív választ szerkesztettem meg a tesztelések során, míg a második esetében a *ma* időhatározóval kijelöltem a válasz horizontális dimenzióját. Az állítás értelmezését feleslegesen megnehezítő kitételnek tekintettem ennél a lehetőségnél az intenzitás mértékének bevonását. Az anyanyelv azért szerepel egyes számban a kérdéspárban, mert a kérdőívet, ahogy azt a bevezetésben említettem, magyar anyanyelvű kitöltők számára készítettem. Volt 13%, vagyis 50 fő, akik szerint ma már az anyanyelv nem fontos egy ország számára. A kérdés pájaként egyén és anyanyelv kapcsolatában kisebb eltérések mutatkoztak a válaszok megjelölésében. Majdnem a tagadó választ adók kétszerese gondolja úgy, hogy az egyén számára fontos az anyanyelve.

13. Anyanyelv és ország kapcsolata a kitöltők szerint.

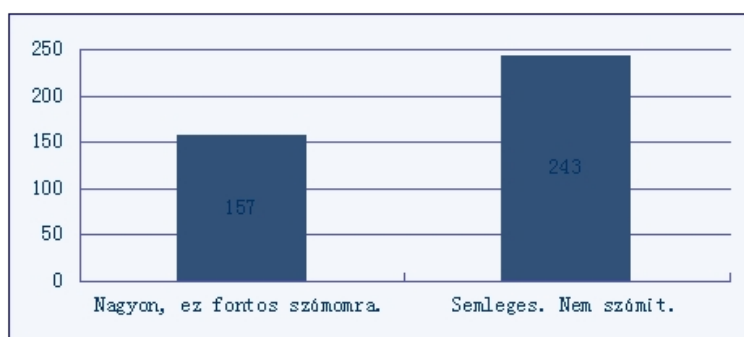

14. Egyén és anyanyelv kapcsolata a kitöltők szerint.

Ennél a kérdésnél problémát jelent, hogy az első szakasz lezárása után, a reflexiókból

vált csak világossá számomra, hogy a beszélők általában nem egynyelvűek, s így nem egy anyanyelvük van, hanem legalább két, de mindenképp több. (Annak eldöntésére, hogy mely esetekben nevezhetünk valakit kétnyelvűnek, számos elmélet született (Bartha 1999: 31-32), de itt most nem annyira a tudományos meghatározás, mint inkább a válaszadók saját attitűdje a mérvadó. Mindenesetre, az előbbi gondolat megfogalmazásakor semmiképpen sem a diglossziára gondoltam, hanem a kétnyelvűségre.) Mivel ezt a válaszadók is jelezni kívánták számomra, ezért fordulhatott az elő, hogy a kitöltők 6%-a nem élt a válaszadás lehetőségével.

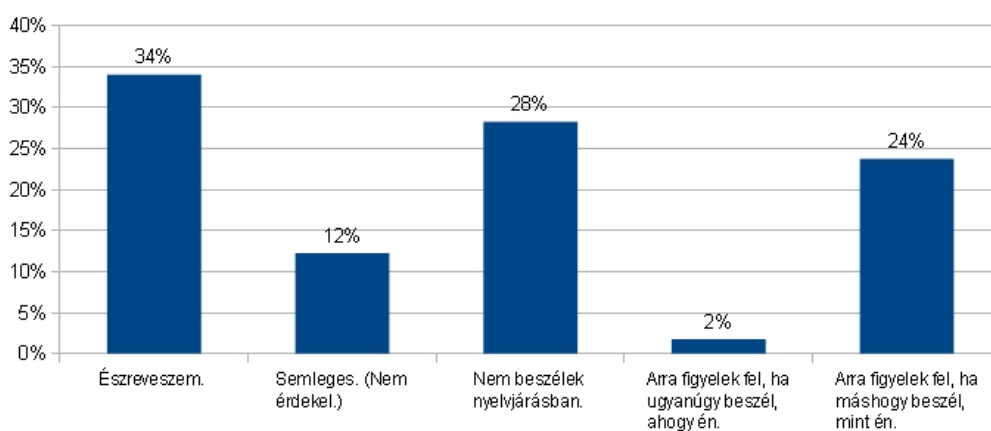
Kutatási hipotézisem megfogalmazásában nemcsak a területi nyelvváltozatok voltak lényegesek, hanem az is, hogy az emberek figyelnek beszédpartnerükre, s róluk beszédtevékenységük, gondolataik nyelvi megformálása alapján képet alkotnak. Vagyis a nyelvi formák hozzájárulnak annak kialakításához, hogy mit gondolnak egymásról az emberek, ez is viszonyítási pontot jelent a tájékozódásban. Ezért fogalmaztam meg egy kérdést („Szólalj meg, és megmondom ki vagy!” Mennyire figyelsz fel egy új ismerős esetében arra, hogy nyelvjárásban beszél-e?) arról, hogy a kitöltők jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy beszédpartnerük nyelvjárási beszélő. 400 kitöltőtől 400 válasz érkezett és nem volt lehetőség szöveges vélemény megfogalmazására, mert szerettem volna elérni, hogy az erre a kérdésre beérkező válaszok a lehető legegzezaktabbak, statisztikailag értelmezhetők legyenek. A kitöltők többsége (60%) úgy gondolta, hogy számára a jelenség semleges, nem hordoz információt az ismerősről.

15. Nyelvjárás a kommunikációban új ismerős esetén.

A kérdés bonyolultabbá válik abban az esetben, ha két nyelvjárást beszélő személy első találkozására kerül sor. Ebben a kérdésben (Ha új emberekkel találkozol, mennyire figyelsz arra a beszélgetés során, hogy ugyanabban a nyelvjárásban beszélnek-e, amiben Te?) azt a nem tudatos attitűdöt kívántam vizsgálni, amiről a kitöltők mint valamiféle ösztönről beszéltek. Láthatjuk, hogy a válaszadók többsége úgy nyilatkozott, hogy észreveszi, ha

azonos nyelvjárást beszélnek, de nagyon kevesen nyilatkoztak úgy, hogy kifejezetten erre figyelnek fel. A többség úgy válaszolt, hogy leginkább arra figyel fel, ha nem ugyanabban a nyelvjárásban szólal meg partnerük. A kérdés iránt érdektelenséget igazán kevesen jeleztek.

16. Azonos nyelvjárás a kommunikáció során.

A nyelvjárási attitűd-vizsgálatot tartalmazó kérdésekkel kapcsolatban elmondhatom, hogy azok a válaszadók, akik magukat nyelvjárási beszélőknek vallják, saját bevallásuk szerint nem vallanak szorosabb közösséget azokkal, akik velük egy nyelvjárást beszélnek. A sajátság élményén mint kulturális tapasztalatot feltehetően nem tudatos attitűdként osztoznak, vagyis oly módon, hogy nem a közösrre figyelnek fel ebben a tapasztalatban, hanem az idegenre. Következtetni tudok továbbá arra is, hogy a nyelvjárási beszélők számára a sztenderd ugyanolyan jelentőségű, mint azok számára, akik magukat nem vallják nyelvjárási beszélőknek, ilyen értelemben kell felfigyelni azokra az implicit jelzésekre, mint hogy a kitöltők nagyon kevesen jelezték, hogy negatív előjelű magyarázata lenne annak, hogy nem használnak nyelvjárási szavakat, ha nincsenek otthon: vagyis amikor áttérnek a sztenderdre. Ugyanakkor a szöveges véleményekben nem egyszer olvashattam olyan megjegyzéseket, amelyek ugyan vidám emotikumokkal voltak ellátva, de mégis azokról az élményekről szóltak, melyekben a kitöltőket kijavították, nem értették meg, figyelmeztették a szituációban a kitöltők környezete szerint nem helyes nyelvhasználatukra. Mielőtt áttérnék a következő szakaszra, szükséges leszögezni, hogy ezek az implicit, a kitöltők szerint ösztönös aktusok feltehetően kapcsolatban állnak azzal a nem tudatos részével az attitűdnek, melyek például megjelennek azokban a szöveges válaszokban és nagy arányú elfogadást jelző statisztikai eredményekben a kutatás során, miszerint a kitöltők tudják, jól megtanulták, hogy kereshető egy általuk helyesnek vélt válasz, vagyis az, hogy azt szükséges bejelölni a kérdésnél, hogy

mindenki egyformán szépen beszél. Ugyanakkor az egyéni szöveges válaszoknál mégis elismerik, hogy vannak olyan nyelvváltozatok, amelyek kedvesebbek számukra a többinél. A hagyományokhoz, illetve egy tesztsor feltételezett elvárásaihoz való alkalmazkodás megfigyelhető a kitöltőknél. (Megfigyeléseim alapján tehát nem vagyok meggyőződve arról, hogy az emberek ma kevésbé lennének előítéletesek, mint régebben (Brown 1998: 211), hanem jobban kontrollálják, hogy bevallják-e érzelmeiket, nagy energiát fektetnek abba, hogy ezeket elrejtsek.)

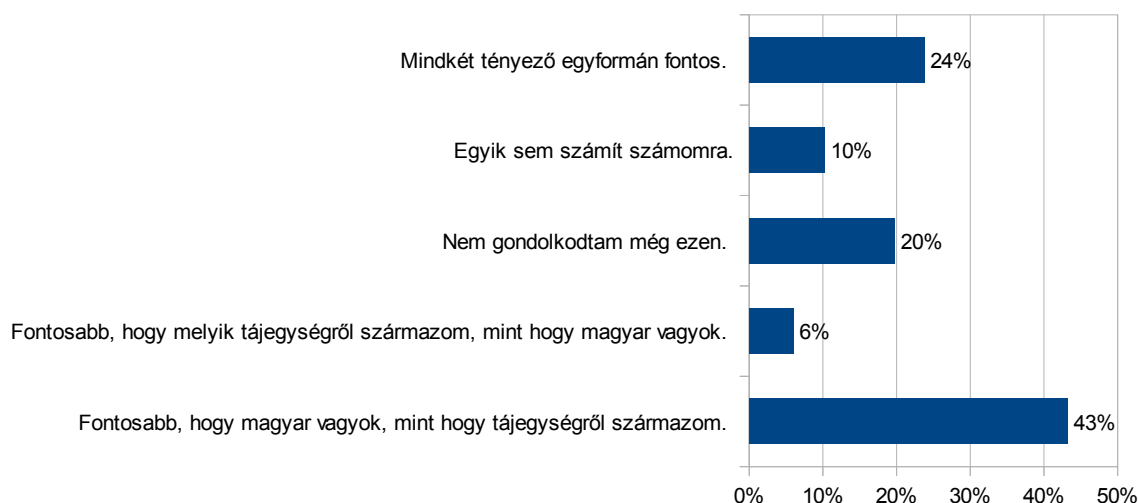
Az attitűddel kapcsolatos kérdéseknél nagyfokú kritikával szükséges kezelni a kapott eredményeket, hiszen biztos, hogy a válaszadók mindvégig kontrollálták válaszaikat, vagyis úgy válaszolták meg, ahogy gondolták, hogy elvárják tőlük, hogy válaszoljanak, s nem úgy, ahogy maguk gondolták vagy őszintének érezték a választ. Ennek oka kereshető abban, hogy megszokták, hogy helyes és helytelen kategóriákban kell gondolkodniuk (sőt úgy vélik, hogy én is ezt teszem, vagyis saját mentalitásukat rám is kivetítik!), hogy cselekvéseik, választásaik megítélés alá fognak esni stb. Mindazonáltal kétségtelen, hogy a kitöltők a kérdőív egésze alatt nagyon készségesek és figyelmesek voltak, legalábbis a beérkező szöveges véleményekből erre következtetek. Érdeklődésük a téma és az eredmények iránt megkérdőjelezhetetlen.

5. A nemzeti identitásra vonatkozó kérdések a kérdőívben

A nemzeti identitásra vonatkozó kérdések közül az elsőben [Mikor érzed leginkább magyarnak magad? (Több választ is megadható!)] a magyarságélményt vizsgálom. Ebben a kérdésben azt reméltem, hogy a válaszadók majd nagy arányban bejelölik a tájnyelvre vonatkozó lehetőséget, de láthatjuk, hogy nagyon kevesen, csak a válaszadók 14%-a választotta ezt. Ezzel szemben több olyan eredmény is született, amely a nyelv által történő megvalósulás folytán [minden tudás, amit a történelem során felhalmoztunk a nyelv által hozzáférhető (Diamond 2013: 333)] kapcsolatba hozható a tájnyelviséggel, ilyen például a népdalokkal kapcsolatos válaszlehetőség. 400 kitöltőtől ennél a kérdésnél 1720 válasz érkezett be, ami azt mutatja, hogy a válaszadók számára fontos volt ez a kérdés. Itt mindenképp megállapítható, hogy a magyar szó, a magyar nyelv által hordozott értékanyag szimbolikus jelentésű a kitöltők számára, úgy, ahogy feltehetően a szülőföld is.

Állítás	Adat	Százalékérték
Ha magyar szót hallok nem magyar nyelvterületen.	254 fő	64%
Ha magyar népdalokat, táncdalokat, verseket, zeneszerzőket hallok.	208 fő	52%
Ha az olimpiai játékokon a magyar himnusz hallom.	198 fő	50%
Ha magyar témáról beszélgetek idegen nyelven.	190 fő	48%
Ha magyarul írok, olvasok.	175 fő	44%
Ha magyar sportolóknak szurkolok.	168 fő	42%
Ha hazamegyek a szülőföldre.	123 fő	31%
Ha magyar témával kapcsolatos szöveget olvasok, vagy hírt hallok.	112 fő	28%
Ha tipikus magyar ételeket fogyasztok: bor, gulyás, kürtőskalács, szalonna, paprikás krumpli stb.	82 fő	21%
Ha magyar nyelvű rendezvényeken, programokon veszek részt.	65 fő	16%
Ha olyan tájnyelvet hallok, amely olyan, mint annak/azoknak a területnek/területeknek a nyelvjárása, ahol felnőttem.	56 fő	14%
Ha a honfoglaló magyarság kultúrájával kapcsolatos hagyományt őrzöm. Például íjászat, lovaglás.	34 fő	9%
Ha egy falu vagy város szélén rovásírással is ki van írva a település neve.	33 fő	8%
Soha nem érzem azt, hogy „magyar vagyok.”	22 fő	6%

Hasonlóan fontos volt a kutatás szempontjából az a kérdés is, amiben a származás és a magyar nemzethez tartozás kapcsolatát vizsgáltam (Melyik fontosabb, hogy honnan származol, vagy hogy magyar vagy?). Várakozásom az volt, hogy itt a származást fontosabbnak vallják majd a magyar nemzethez tartozásnál, de nem így történt. (Már a tesztelés eredményeiből is sejteni lehetett, hogy a kitöltők nem fogják felértékelni saját származásukat.) A kérdéshez 412 válasz érkezett be, és ahogy a diagram is szemlélteti, az adatok szerint a legkisebb mértékben az a lehetőség szerepel mérvadóként a kérdésben, amely a származást kezelte primer tényezőként.

17. A származás és a nemzeti hovatartozás az identitásban.

Szükségnek tartottam kitérni a nemzeti szimbólumok témájára, ezért az alábbiakban azt mutatom be, hogy azok között a nemzeti jelképek között, amelyek a nemzeti identitás hordozói is egyben, a nyelvi formák nagy erővel bírnak, mert közös tudást teremtenek. Ebben a kérdésben (A felsoroltakból melyek azok, amelyek számodra leginkább megjelenítik, közvetítik a magyarságot? Ha szeretnél, többet is bejelölhetsz, kérlek, max. 5-öt válassz! Az egyéb rovatban 1 sajátot is megadhatsz.) azt látjuk, hogy a magyar nyelv majdnem olyan százalékos arányt ért el, mint a zászló, s egy olyan tényező, amely pedig épp a magyar nyelv által nyeri el formáját a legmagasabb arányt vindikálta magának. Ebből az következik, hogy a nyelv által való megkonstruálódás nem csak gondolati alapon képzelhető el, hanem megvalósulás szintjén is.

Item	Adat	Százalékérték
A Himnusz.	241 fő	60%
Tájak, hegyek, folyók, tavak. Például: Alföld, Dunántúli-dombság, borvidékek (például Villány, Szekszárd, Tokaj stb.) Tisza, Duna, Balaton, Bakony, Börzsöny, Mátra, Mecsek stb.	201 fő	50%
A zászló.	177 fő	44%
A különleges magyar nyelv.	165 fő	41%
Magyar költők versei.	154 fő	39%

Épületek: Országház, Pannonhalmi Bencés Főapátság, Tihanyi Bencés Apátság, Mátyás-templom, Esterházy-kastély, gödöllői kastély, Magyar Nemzeti Múzeum, Halászbástya, piliscsabai Stephaneum stb.	124 fő	31%
Népdalok, néptánc, táncház.	120 fő	30%
Általában magyar népművészeti alkotások: kalocsai hímzés; balatonendrédi vagy halasi csipke; hódmezővásárhelyi vagy tatai cserépedény; szőttesek (például baranyai, csángó, széki stb.); debreceni kerámia stb.	112 fő	28%
Általában magyar szerzők alkotásai: magyar rendezők és színészek filmjei, magyar művészek festményei, zenedarabjai stb.	102 fő	26%
Egy magyar szó.	86 fő	22%
A címer.	85 fő	21%
A Szent Korona.	81 fő	20%
Magyar sport: vízilabda, ökölvívás, labdarúgás stb.	71 fő	18%
Valamelyik nemzeti ünnep.	63 fő	16%
A szép magyar kiejtés.	61 fő	15%
A helyesírás.	54 fő	14%
Hagyománnyal rendelkező magyar iparművészeti alkotások: Zsolnay, vagy herendi porcelán, bútorok stb.	48 fő	12%
A honfoglalás kori magyarság élete és kultúrája. (Például Kurultáj, egyéb rendezvények, múzeumok, rovásírás, íjászat, táborok stb.)	33 fő	8%
Magyar nóták: Akácós út, Hogyha ír majd édesanyám, Domboldalon áll egy öreg nyárfa, Gyöngyvirágos kiskertemben stb.	25 fő	6%
Magyar táncdalok: Koncz Zsuzsa, Hungária, Omega, Kovács Kati, Illés stb.	21 fő	5%
A saját nyelvjárásom.	13 fő	3%
Az Alaptörvény.	6 fő	2%

Olay Csaba előadására (Olay 2014) reflektálva, vagyis arra a gondolatra elméletében, hogy a líra (a költészet) mint az adott nyelv legtokéletesebb megvalósulása, az egyik legfontosabb a csoportidentitás szempontjából, azt kívánom valószínűsíteni, hogy ugyan a lírára, mint nyelvi eszményre úgy tekintünk, mint ami a nemzeti identitás egyik legfontosabb hordozója, de a valóságban ez feltehetően nem így van

A tanulmány második szakaszában azt valószínűsíthetem, hogy a kitöltők a *nemzeti* jelző alatt mindenképpen egy nagyobb presztízsű nyelvváltozat által közvetített, egy a sztenderd által megvalósuló változatot értenek, hiszen erre az oktatási intézmények által

nevelve vannak. A Nemzeti alaptanterv például szintén következetesen egy anyanyelv egy változatáról szólva nyilatkozik a nyelvről: „Az anyanyelvnek kulcsszerepe van a nemzeti és kulturális önazonosság, tudatosság és kifejezőkészség, az erkölcsi, az esztétikai, a történeti és a kritikai gondolkodás kialakításában is. Az anyanyelvnek mint rendszernek a biztos tudása, az anyanyelvi készségek birtoklása segíti az aktív részvételt a társadalom közösségeiben, valamint meghatározó szerepe van a társadalom értékeinek létrehozásában, megvitatásában, közössé tételében és alakító áthagyományozásában. (...) Az anyanyelvi képzés befolyásolja és támogatja a többi műveltségterület elsajátítását, (...) Az irodalom mint nyelvi művészet a kultúra egyik fő hordozója, alakítója (...)” (NAT, MK, 2012/66: 10660). Világosan kitűnik, hogy a NAT a sztenderdet mint nemzeti nyelvet határozza meg. Ebben a kontextusban a saját területi nyelvváltozat, ha elfogadom, hogy ilyen ma még van (vagyis nem számolok azzal a lehetőséggel, hogy ez ma a média nagy befolyásoló hatása miatt esetleg már megszűnt, s helyébe a regionális nyelvváltozatok léptek, ha elfogadjuk, hogy vannak ilyenek), a kitöltők szerint nehezen eldönthető, hogy ebben a konstrukcióban milyen szerepet tölt be. Azok a szimbolikus elemek, melyek meghatározzák a magyarság élményt azonban több esetben összekapcsolódnak a tájnyelviséggel, vagyis többszörös értéket hordoznak és maguk is összetett értékékképzetet jelentenek a kitöltők számára.

Semmi esetre sem lehet a vizsgálat ezen szakaszában eltekinteni attól, hogy a magyar nyelv mint eszmény olyan nemzetkonstruáló tényező a kitöltők szerint, mint a magyar zászló. [A művelt magyar nyelv használata, oktatása és védelme a 18. század első felétől, közepétől kapcsolódik össze a magyar nemzet léteivel. A magyar egységes nyelv és nemzet azonosítása is először ekkor fogalmazódik meg (Margócsy 2005: 91).] Ha a kitöltők a magyar nyelvet ugyanolyan arányban jelölik meg a magyarság hordozójaként, mint a zászlót, az arra enged következtetni, hogy a nyelv szakrális funkciója szemiotikailag létezik. Castells a 20. század második felétől felerősödő nacionalizmus kérdésével kapcsolatban hívja fel a figyelmet Smith gondolatára, aki szerint korunkban a nemzetek szerveződése és a nacionalizmus valamiféle „»vallási pótlék« intézményesülésének tűnik” (Castells 2006b: 59), ez pedig azért lehet érdekes, mert a nyelv habár lehet önmagában is szakrális érték, de lehet azáltal is, mert a beszélőközösség általa őrzi, rekonstruálja és megosztja a nemzetkonstituáló történelmet. Tanulmányomban nem térhettem ki arra, hogy a vallás a vallásukat gyakorlók számára az identitás egyik legfontosabb része, és arra sem, hogy a vallásgyakorlásokon keresztül megélhető a nyelvválasztással a származástudat őrzése, vagyis a vallásgyakorlás nyelvi kérdés (Bindorffer 2001: 110).

A líra (a költészet) vonatkozásában megfigyelhető, hogy a kitöltők 40%-a számára

különösen fontos a magyarságélmény fenntartása, hordozása szempontjából. A kérdőívben megfogalmaztam egy kérdést arra vonatkozóan, hogy a kitöltők rendelkeznek-e olyan tudással, amely szerint van egy általuk fejből idézhető versszöveg [Több magyar költő versét megtanultad, megtanulhattad. Ha megkérnélek, el tudnád nekem szavalni valamelyiket? (Te választhatnál, de végig kellene mondanod a verset!)]. A válaszadók 70%-a nyilatkozott úgy, hogy van olyan vers, amit el tud fejből mondani. Itt feltétlen meg kell állapítani, hogy ez is összekapcsolódhat a NAT tartalmával, mely az 1–4. évfolyam számára „memoriterek szöveghű tolmácsolását” (NAT, MK, 2012/66:10670), az 5–8. évfolyamban „memoriterek értelmező tolmácsolását” (NAT, MK, 2012/66:10672) és a 9–12. évfolyamnak „monologikus szövegek (...) és memoriterek értelmező tolmácsolását” (NAT, MK, 2012/66:10675) irányozza elő. Az is megfigyelhető, hogy ennél a kérdésnél sem lehet elvonatkoztatni az érzelmi aspektustól.

„24 éve élek Németországban, Bajorországban. Én csak azt tudom mondani, hogy azóta, tehát 24 éve, ha magyar verset olvasok vagy hallok, például Latinovits előadásában, azonnal sírok. Mert a magyar nyelv annyira szép, annyira utolérhetetlen.” (96. sz. kitöltő)

6. Összefoglalás

Tanulmányomban ismertettem, hogy hipotézisem megdőlni látszik azokon a statisztikai eredményeken, amelyek szerint a kitöltők a nagyobb (makro)közösségekbe (a magyar nemzetbe) való beintegrálódásukat fontosabbnak ítélték meg magukra nézve, mint a lokális identitást. Ez a jelenség feltehetően kapcsolatban áll azzal a már a korábbiakban is említett tényezővel, hogy a kitöltők a kérdőív kitöltését azzal a mentalitással végezték el, mint egy iskolai teszt sor kitöltését. A kérdőív címével (melyben szerepelt a nemzeti identitás terminus és így a nemzeti jelző is) és az intézményes közhelyekkel korreláló válaszokat adtak. Továbbá mérvadónak bizonyult, hogy a saját nyelvjárás a nagy nemzeti jelképek között csekély jelentőségű a válaszadók szerint a magyarságélmény közvetítése szempontjából. Nem igazolódtak a várakozásaim arra vonatkozóan továbbá, amikor a szülőfölddel összekapcsolható tájnyelv és a magyarság kapcsolata a „Mikor érzed leginkább magyarnak magad?” kérdés esetében kevésbé bizonyult meghatározónak. A sajátság és az idegenség kapcsolata miatt megfogalmazott kérdések sem valószínűsítették, hogy a saját nyelvjárás szerepet játszana a nemzeti identitás megkonstruálódásában, ugyanakkor azt a kérdőív válaszaiból készített statisztikák is igazolják, hogy a nemzeti nyelv nagy jelentőségre tesz szert idegen nyelvi környezetben.

Eredményeimet befolyásolhatja, hogy a kitöltők nagy százaléka nem vallotta magát nyelvjárási beszélőnek, illetve ilyen értelemben hangsúlyos az is, hogy a 40% negatív nyelvi attitűdjét felvállaló válaszadó a tájiséghoz kötötte az elutasítást, és hogy jellemzően azokat a nyelvi jelenségeket ítélték meg negatívan, amelyekhez valószínűsíthetően az iskolázatlanság képzetét kapcsolják.

Kérdőívem módszertani tanulságaival kapcsolatban lényeges elmondani, hogy a számos tesztelés meghozta eredményét nem csak a tekintetben, hogy a kérdőívet szívesen töltötték ki, hanem a tekintetben is, hogy nagy mennyiségű szöveges korpusz keletkezett, mely jól hasznosítható további nyelviattitűd-vizsgálatokra is. A beérkező 873 szöveges vélemény egyes kérdések közti megoszlását tekintve az első kérdés magas válaszainak száma (288 szöveges vélemény) azzal magyarázható, hogy ebben az esetben a szöveges vélemények a kitöltők által ismert és/vagy használt nyelvjárási szavak felsorolását jelenti. Funkcionális okokból nem minden kérdésnél kínáltam fel a válaszadónak a saját vélemény megfogalmazásának lehetőségét.

Kutatásom hipotézise tehát az első kérdőívezés eredményei alapján nem valószínűsíthető, de a kérdőív kiterjesztése során még ellenőrizni kívánom, hogy számosabb nyelvjárási beszélő bevonása hogyan alakítja az eredményeket. Ebben a vonatkozásban kutatásom szempontjából nem volt mérvadó kérdés, elfogadjuk-e, hogy élnek-e ma még nyelvjárások. Attitűdkutatásom azt a képzetet vizsgálja, mely az emberekben él önmagukról (a valóságról), vagyis, hogy ők azt gondolják és vallják-e magukról, valamely nyelvjárás beszélői.

Tanulmányomban új adatokkal szolgáltam a magyar nemzeti identitásról szóló diskurzushoz, mivel mindvégig törekedtem a válaszadóktól származó vélemények közlésére, s így egy olyan anyagot állítottam össze, mely az általuk valóságnak vallott folyamatosan változó világ vizsgálatára hagyatkozik már a kérdőív kérdéseire adott válaszlehetőségek összeállításában is. A területi nyelvváltozatok és a nemzeti identitás lehetséges kapcsolatának vizsgálata mostanra voltaképpen megkerülhetetlenné vált több olyan tényező miatt is, melyekre a kitöltők is reflektáltak saját tapasztalataik lejegyzésekor. Gondolok itt a kozmopolitizmus és a globális világ heterogenitására, az egykultúrájúság jelenségére, de arra is, hogy az egyén önmagáról való képének (énséma) (Atkinson — Hilgard 2005: 503) és önmaga megértésének (önreflexió) folyamatában milyen szerepet játszik annak tudata, hogy nyelvjárást beszél-e, avagy sem. Célkitűzéseim megvalósultak olyan értelemben, hogy a kérdőív megszerkesztése során sikerült egy olyan kérdéssort megalkotnom, melyre a

válaszadók szívesen válaszoltak, a munkának már ebben a fázisában is sikerült a tesztelések során a tesztelőktől olyan érdekes megfigyelésekről értesülnöm, melyek hatására az a kérdőív megszülethetett, melyet végül 400 ember megválaszolt. Ilyen megfigyelések voltak például hogy minél több lehetőséget kell biztosítanom a szöveges vélemények megválaszolására vagy a magyarságélmény vizsgálatakor a válaszlehetőségek megszerkesztésénél a tesztelők visszajelzései alapján létrejött válaszopciók felvétele. Célkitűzéseim olyan értelemben is megvalósultak továbbá, hogy a kutatás valóban a területi nyelvváltozatok és a nemzeti identitás lehetséges kapcsolatának vizsgálatára szorítkozott nyelvészeti módszerekkel, és eredményt is hozott, hiszen a kutatás végén nagy mennyiségű anyagból tudtam valószínűsíteni, hogy a magyar területi nyelvváltozatok esetében nem beszélhetünk utóbbi nagy szerepéről a nemzeti identitás megszerveződésében, mivel ilyen jogköre a kitöltők szerint a magyar sztenderdnek van.

A kutatás folytatásában egy újabb tanulmányban lényeges és hasznos lenne – akár a kiterjesztett kérdőív új anyagának statisztikáival együtt – kiértékelni azokat az eredményeket, melyek a különböző társadalmi szerepekkel állnak összefüggésben. Gondolok itt arra, hogy a biológiai nemek közötti különbségek milyen módon jelennek meg a statisztikákban, ilyen értelemben vizsgálni szeretném az egyetemista fiatalok nemzeti identitásról való gondolkodását, de egy más tanulmányban a különböző generációk az életükben betöltött szerepeinek sajátosságaiból következő gondolkodásbeli eltéréseket is fontos lenne még levonni a kutatásban.

7. Hivatkozott irodalom

- Allport, Gordon W. 1977. Az előítélet. Gondolat. Budapest.
- Assmann, Jan 2004. A kulturális emlékezet: Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Atlantisz. Budapest.
- Atkinson, Richard, C. — Hilgard, Ernest 2005. Pszichológia. Osiris. Budapest.
- Bartha Csilla 1999. A kétnyelvűség alapkérdései. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Bertha Zoltán 2013. Nemzet a csillagokban. In: Kántor Lajos (szerk.) Párbeszéd nemzetről, nemzetköziségről. Korunk Komp-Press. Kolozsvár.
- Biczó Gábor 2009. Hasonló a hasonlónak: Filozófiai antropológiai vázlat az asszimilációról. Kalligram. Budapest.
- Bindorffer Györgyi 2001. Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban. ÚMK. MTA Kisebbségkutató Intézet. Budapest.
- Borbás Gabriella Dóra 2007. Nyelvhasználat és tolerancia. In: Gecső Tamás — Sárdi Csilla (szerk.). Nyelvelmélet — nyelvhasználat. Kodolányi János Főiskola, Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Brown, Rupert 1998. Régi és új előítéletek. In: Erős Ferenc (szerk.) Megismerés, előítélet, identitás: Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény. Új Mandátum Könyvkiadó. Wesley János Lelkészképző Főiskola. Budapest.
- Castells, Manuel 2006a. Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra. I. kötet. A hálózati társadalom kialakulása. Gondolat—Infonia. Budapest.
- Castells, Manuel 2006b. Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra. II. kötet. Az identitás hatalma. Gondolat—Infonia. Budapest.
- Csepeli György 1987a. A nemzeti látószög dilemmái. In: Csepeli György. Csoporttudat — Nemzettudat. Magvető. Budapest. 353—372.
- Csepeli György 1987b. Identitás és akkulturáció. In: Csepeli György. Csoporttudat — Nemzettudat. Magvető. Budapest. 373—383.
- Diamond, Jared 2013. A világ tegnapig. Mit tanulhatunk a régi társadalmaktól? Typotex. Budapest.
- Downes, William 2013. Language and Religion. Journey into the Human Mind. Cambridge University Press. Cambridge.
- Edwards, John 2009. Language and Identity: An Introduction. (Key topics in Sociolinguistics) Cambridge University Press. Cambridge.

- É. Kiss Katalin 2004. Anyanyelvünk állapotáról. Osiris. Budapest.
- Fiske, Susan T. 2006. Társas alapotívumok. Osiris. Budapest.
- Furtado, Peter 2014. Bevezetés: Nemzettörténetek és világtörténelem. In: Furtado, Peter (szerk.) 2014. Nemzettörténetek. Hogyan alakult ki a nemzetek identitása? Móra. Budapest.
- Gans, Herbert J. 1998. Népszerű kultúra és magaskultúra. In: Wessely Anna (szerk.) A kultúra szociológiája. Osiris. Budapest.
- Gereben Ferenc 1999. Identitás, kultúra, kisebbség. Osiris. Budapest.
- Greenwald, Anthony G. — Banaji, Mahzarin R. 2003. A self mint emlékezeti rendszer: hatékony, de hétköznapi jelenség. In: Banaji, Mahzarin (szerk.) Rejtőzködő attitűdök és sztereotípiák. Osiris. Budapest.
- Greenwald, Anthony G. — Banaji, Mahzarin R. 2003. Az implicit társas kogníció: Az attitűdök, az önértékelés és a sztereotípiák. In: Banaji, Mahzarin (szerk.) Rejtőzködő attitűdök és sztereotípiák. Osiris. Budapest.
- Gyáni Gábor 2010. Az elveszíthető múlt. Nyitott Könyvműhely. Budapest.
- Gyáni Gábor 2007. Relatív történelem. Typotex. Budapest.
- Gyuriczáné Bázsika Enikő 2009. Nyelvjárásvesztés — nyelvjárásmegtartás: Attitűdvizsgálatok a zalai Kerkakutas községben. In: Borbély Anna — Vančóné Kremmer Ildikó — Hattyár Helga (szerk.). Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Habermas, Jürgen 2005. Megismerés és érdek. Jelenkor. Budapest.
- Judt, Tony 2012. Balsors ül e tájon. Európa. Budapest.
- Keller Tamás 2008. Az értékkepcpció — egy talált fogalom megtisztítása. In: Ami rejtve s van és ami látható. Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára. Császár Melinda — Rosta Gergely. (szerk.) Pázmány Társadalomtudomány 10. PPKE BTK. Szociológiai Intézet. Budapest — Piliscsaba. 295 — 310.
- Kiss Jenő 1996. A nyelvi attitűd és a másodlagos nyelvi szocializáció: vizsgálatok nyelvjárási környezetben. Magyar Nyelv. 138 — 151
- Kiss Jenő 2001a. A nyelvi attitűd: a nyelvjárásokhoz és a köznyelvhez való viszonyulás. = Magyar dialektológia. Kiss Jenő (szerk.). Osiris. Budapest.
- Kiss Jenő 2001b. Magyar dialektológia. Kiss Jenő (szerk.). Osiris. Budapest.
- Kiss Jenő 2011. Nyelvromlás? In: Magyar Nyelv 2011/1. 9 — 20.
- Kontra Miklós 2003a. A szép magyar beszéd és a csúnya. In: Kontra Miklós (szerk.). Nyelv

- és társadalom a rendszerváltáskori Magyarországon. Osiris. Budapest. 240—255.
- Kontra Miklós 2003b. Nyelvészeti megközelítésmódok. In: Kontra Miklós (szerk.). Nyelv és társadalom a rendszerváltáskori Magyarországon. Osiris. Budapest. 26—84.
- Kontra Miklós 2004. Szemle. Lesley Milroy — Matthew Gordon, Sociolinguistics: Method and Interpretation. In: Magyar Nyelv 2004/1. 91—99.
- Margócsy István 2005. A magyar nyelv jelenléte a 18. századi iskoláztatásban. In: Bíró Ferenc (szerk.). Tanulmányok a magyar nyelv ügyének 18. századi történetéből. Argumentum. Budapest.
- Margócsy István 2007. Égi és földi virágzás tükre. Tanulmányok magyar irodalmi kultuszokról. Holnap Kiadó. Budapest.
- Minya Károly 2005. Rendszerváltás — Normaváltás. A magyar nyelv művelés története, elvei és vitái 1989-től napjainkig. Tinta. Budapest.
- Nemzeti alaptanterv, In: Magyar Közlöny, 2012/66
- Olay Csaba 2013. Implicit és explicit nemzeti identitás. Elhangzott. 2013. december 10., MTA BTK Filozófiai Intézet
- Péntek János 1998. Gondolatok a magyar nyelv mai helyzetéről. In: Magyar Nyelv 1998/1. 43—49.
- Péntek János 2010. Változatok és változások a mai magyar nyelvben. In: Magyar Nyelv 2010/1. 14—23.
- Szabó Tamás Péter 2012. „Kirakunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos”. A javítás mint gyakorlat és mint téma diákok és tanáraik metanyelvében. Gramma. Dunaszerdahely.
- Tátrai Szilárd 2011. Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés. Tinta. Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2004. Alkotás és befogadás a magyar nyelv 18. század utáni történetében. Áron. Budapest.
- Veress Károly 2008. Közösség és egyén viszonya — Hermeneutikai megközelítésben. In: Karikó Sándor (szerk.) Közösség és instabilitás. Gondolat. Budapest.
- Veszelszki Ágnes 2009. Digilektus a lektusok rendszerében. In: Illés-Molnár Márta. Kaló Zsuzsa. Klein Laura. Parapatics Andrea (szerk.). Félúton 5. Az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának konferenciája. Budapest. ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola. 199—215.